Navorsingsbevinding M-N-90 1982

Verkenningstudie van die arbeidsituasie in KwaNdebele: Augustus 1980

J.H. Ehlers

001.3072068 HSRC
MN 90

RGN·HSRC

BIBLIOTEEK
LIBRARY

RGN

RAAD VIR
GEESTESWETENSKAPLIKE
NAVORSING

HSRC

HUMAN
SCIENCES RESEARCH
COUNCIL

RGN·HSRC

0581.20/18

Verkennin
KwaNdeb

RGN·HSRC
RGN-BIBLIOTEEK
HSRC LIBRARY

VERVALDATUM/DATE DUE

1984 -09-			
1986 -01- -2			
0 6 [illegible]			
1989 -07- -7			

0000299933

001.3072068 HSRC MN 90
029993

Navorsingsbevinding M-N-90

Verkenningstudie van die arbeidsituasie in KwaNdebele: Augustus 1980

J.H. Ehlers

Pretoria
Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing
1982

RGN BIBLIOTEEK LIBRARY HSRC
1983-01-03
STANDKODE
001.3072068
HSRC MN 90
BESTELNOMMER
G
REGISTERNOMMER
058120
8

J.H. Ehlers, B.Com., (Hons.) Seniornavorser

Instituut vir Mannekragnavorsing

Direkteur: S.S. Terblanche

ISBN 0 86965 969 3

Prys: R6,45
(AVB ingesluit)

© Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing 1982
Alle regte voorbehou

Gedruk deur: Kitskopié

INHOUD

HOOFSTUK		BLADSY
1	INLEIDING	1
1.1	Agtergrond en doelstelling	1
1.2	Navorsingsontwerp	4
1.3	Opset van verslag	5
2	ALGEMENE BESKRYWING VAN ONDERSOEKGROEP	6
2.1	Samestelling van huishouding	6
2.2	Herkoms van huisgesin	8
2.3	Onderwyspeil van ondersoekgroep	12
2.4	Huisvesting	14
2.5	Beoefening van boerderyaktiwiteite	20
3	ARBEIDSITUASIE	26
3.1	Inleiding	26
3.2	Beroepsbeoefening	28
3.3	Situasie van die werklose in KwaNdebele	32
3.4	Houding teenoor laevlakarbeid	43
4	SAMEVATTING	55
4.1	Inleiding en navorsingsopset	55
4.2	Bevolkingsgrootte en samestelling	55
4.3	Boerderyaktiwiteite	55
4.4	Arbeidsituasie	56
4.5	Slotopmerkings	57
	BYLAE	59
	BRONNELYS	64

1 INLEIDING

1.1 AGTERGROND EN DOELSTELLING

In 1961 het die Verenigde Nasies (VN) die eerste van sy ontwikkelingsdekades van stapel gestuur met die vertroue dat ekonomiese groei die doeltreffendste metode in die bekamping van twee van die grootste vraagstukke van die derde wêreld, naamlik werkloosheid en armoede, sou wees. Alhoewel baie van die lande relatief hoë groeikoerse in terme van toename in hul BBP's ondervind het, het die twee probleme egter nie verminder nie. Die besonder hoë bevolkingsaanwas in dié lande (tussen 2 en 3 % in die meeste Afrikastate) en die afhanklikheidslas wat dit meebring, is duidelik een van die bydraende redes vir die ontstaan en voortbestaan van die probleem, maar dit is ook duidelik dat die gewone voordele van ekonomiese ontwikkeling nie die groter deel van die bevolking bereik nie; rykes word ryker en armes armer. Van Wyk (1981, p. 87) noem die eerste VN-ontwikkelingsdekade 'n dekade van frustrasie. Die besef dat gewone ekonomiese groei nie sinoniem met ekonomiese en sosiale ontwikkeling is nie, is in die tweede ontwikkelingsdekade vasgelê. In die literatuur oor ekonomiese ontwikkeling en by ontwikkelingsagentskappe soos die Employment and Development Department van die ILO, die Wêreldbank, ensovoorts, het die tema van 'n basiese-behoeftebenadering tot ontwikkeling al meer kop begin uitsteek. In 1979 sê die Direkteur-generaal van die ILO van die basiese-behoeftebenadering (soos aangehaal uit Ligthelm, p. 313): "The basic needs approach is not an alternative to the strategy of growth but represents the introduction of a new variable into the general equation of development. It is not a collection of non-productive social assistance measures, which some people have called charity, but an instrument of growth, an instrument to create economic infrastructures and, accordingly, employment."

Met "employment" word hier werk bedoel wat 'n leefbare inkomste lewer, want studies van die ILO se World Employment Programme het getoon dat baie van die sogenaamde werkloses in die derde wêreld baie hard werk, maar net min daardeur verdien. Die basiese behoeftes van die mens sluit 'n sekere hoeveelheid voedsel en kleding, 'n vorm van behuising, sanitasie, skoon water, onderwys, gesondheidsdienste, kulturele en psigiese behoeftes in. Skrywers soos Lisk is ook duidelik van mening dat die basiese-behoeftebenadering slegs tot ontwikkeling aanleiding sal gee as dit die breë ondersteuning en deelname van die publiek het: "The raison d'être of broadbased participation in

basic needs-oriented development planning stems largely from the belief that mass involvement in the development-process is an effective means of mobilising and channelling available, and often underutilised local recources in the production of needs satisfying goods and services for the benefit of the vast majority of a country's population" (Lisk 1981, p. 4).

Die rol wat 'n baie meer vereenvoudigde tegnologie in ontwikkeling (gerig op die basiese-behoeftebenadering) het, het ook gaandeweg meer aandag begin geniet en die konsep van toepaslike tegnologie (appropriate technology) het aanleiding tot baie publikasies gegee (vgl. Singer, H. *Technologies for Basic Needs.* Geneva: ILO, 1977). 'n Ander aspek van ekonomiese ontwikkeling wat aandag begin geniet het, is die funksionering van die sogenaamde informele sektor van die ekonomie. Die rol van dié sektor in ekonomiese groei is reeds taamlik nagevors, onder andere deur die International Labour Office (Genève), BENSO en verskeie universiteite en dit is duidelik dat die sektor op verskeie maniere 'n rol in ekonomiese groei te speel het.

Die nasionale sowel as die onafhanklike Swart state binne die oorspronklike grense van die RSA, deel al die probleme van die derde wêreld met dié verskil dat hulle in noue kontak met 'n gesofistikeerde ekonomie verkeer. Dit is egter reeds duidelik dat die groei in die Suid-Afrikaanse ekonomie nie die probleme van nasionale state (armoede en werkloosheid) kan oplos nie. In 'n studie van IMAN (Terblanche 1981) word byvoorbeeld getoon dat die werkloosheidsyfer met ongeveer 100 000 per jaar sal toeneem ten spyte van 'n 4,5 % groei in die BBP (1978 - 1987) wat volgens die jongste EOP waarskynlik die hoogste langtermyngroeikoers is wat behaal sal kan word.

In die ontwikkeling van die state sal daar dus noodwendig ook na ander metodes en benaderinge gekyk moet word.

In die verlede het IMAN verskeie versoeke van die Komitee insake Ontwikkelingsnavorsing (KION), wat breedweg op een of ander ontwikkelingsaspek gerig was, ontvang. Eerder as om hierdie versoeke op ad hoc-basis te hanteer is besluit om die verskillende navorsingsversoeke in 'n enkele navorsingsprogram te konsolideer en die navorsing in slegs enkele gebiede te konsentreer.

In die navorsing is kennis geneem van verskillende aspekte van die basiese-behoeftebenadering en die konsepte wat daarmee saamgaan, naamlik toepaslike tegnologie, en die funksie van die informele sektor en die bevolking se deelname.

Na samesprekings met die Departement van Samewerking en Ontwikkeling is besluit dat die KwaNdebele-gebied hom goed vir sodanige navorsing sou leen omdat die gebied na aan groot metropolitaanse gebiede, waar heelwat werkgeleenthede voorkom, geleë is. Die uitwerking van die dualisme in die Suid-Afrikaanse ekonomie op 'n nasionale staat en sy bevolking se houding, behoort dus duidelik te wees. KwaNdebele is 'n klein geografiese gebied wat maklik navorsingsmatig hanteerbaar behoort te wees. Die gebied ondervind 'n vinnige toename in bevolking en daar is 'n verskeidenheid van woongebiede. Tradisionele tipes huise, skematipes en plakkershutte kom voor.

Voordat aan spesifieke aspekte van ontwikkeling aandag gegee kan word, is dit nodig dat sekere basiese inligting oor die bevolking en die gebied aan die beplanner bekend sal wees. Wat is die grootte van die gemiddelde gesin en hoe is dit saamgestel? Hoeveel kinders gaan skool en in watter standerd is hulle? Wat is die opvoedingspeil van hul ouers? Wat is die omvang van werkloosheid? Onder watter omstandighede werk die werkers en wat is die gemiddelde verwagte lone? Sonder hierdie basiese inligting kan geen ontwikkelingsbeplanning gedoen word nie. Die doel met hierdie studie is om hierdie basiese inligting in te samel. Aandag word ook gegee aan enkele aspekte wat nou saamhang met die basiese-behoeftebenadering. Die aspekte is

(a) die omvang van landbou- en tuinboubedrywighede en die tegnologie wat gebruik word;

(b) die gewilligheid tot deelname aan infrastruktuurskepping deur 'n arbeidsintensiewe tegnologie, en

(c) die deelname aan die informele sektor.

1.2 NAVORSINGSONTWERP

1.2.1 *Steekproef*

KwaNdebele is vir die doeleindes van die ondersoek in 16 gebiede verdeel. In elke gebied is die getal huishoudings bepaal aan die hand van inligting wat verkry is van die Departement van Samewerking en Ontwikkeling sowel as die gebiedsowerheid van KwaNdebele. In die heel nuwe woongebiede wat hoofsaaklik aan die suidpunt van KwaNdebele geleë is, is die wooneenhede fisies getel aangesien geen inligting oor hierdie gebiede beskikbaar was nie.

Ten tyde van die opname is vasgestel dat daar in die 16 gebiede sowat 30 000 wooneenhede was. Om die opname binne die beskikbare begroting te hou, is besluit om 'n steekproef van 600 wooneenhede te betrek. Die gebiede wat by die opname betrek is, sluit beplande dorpe, uitgemete nedersettings en tradisionele dele in. 'n Lys van gebiede waarin die opname gedoen is, word in tabel 1.1 getoon met die benaderde getal huishoudings in elke woongebied. Tabel 1.1 toon ook die getal wooneenhede in die verskillende gebiede wat by die opname betrek is. Die tabel toon dat 573 eenhede uiteindelik in die steekproef betrek is en dat die verdeling van die steekproef baie goed ooreenstem met dié van die universum. Die gekose wooneenhede in 'n woongebied is oor die hele woongebied versprei. Die trek van 'n verteenwoordigende steekproef in die tradisionele dele waar die wooneenhede baie ongeorden is, het soms probleme opgelewer.

1.2.2 *Vraelys en onderhoude*

Die benodigde inligting is gedurende Augustus en September 1980 met behulp van gestruktureerde onderhoude aan die hand van 'n vraelys (kyk bylae) deur vier opgeleide voltydse Swart veldwerkers ingesamel. Die onderhoude is gevoer met 'n senior lid van die huishouding wat inligting verskaf het oor die gesinsamestelling, ouderdomme en onderwyspeil van die lede van die huishouding, verhuising na KwaNdebele, verbouing van landbougewasse, asook ander basiese inligting oor die werkende lede van die huishouding. Afsonderlike onderhoude is met die werklose lede van die huishouding gevoer.

TABEL 1.1

GETAL HUISHOUDINGS IN VERSKILLENDE WOONGEBIEDE

Woongebied		Getal wooneenhede per woongebied		Getal vraelyste voltooi per woongebied	
		N	%	N	%
1	Valschfontein (beplan)	4 650	15,5	83	14,5
2	Valschfontein (tradisioneel)				
3	Vrieskraal	500	1,7	7	1,2
4	Weltevrede	2 600	8,7	52	9,1
5	Kameelrivier	2 150	7,2	43	7,5
6	Bloedfontein	2 000	6,7	40	7,0
7	Allemansdrift	1 150	3,8	23	4,0
8	Wolvenkraal	1 000	3,3	20	3,5
9	Waterval	1 750	5,8	32	5,6
10	Pieterskraal	1 100	3,7	22	3,8
11	Klipplaatdrift	1 600	5,3	32	5,6
12	Boekenhouthoek	2 000	6,7	40	7,0
13	Kwaggafontein	5 000	16,7	94	16,4
14	Vrischgewaagd	1 000	3,3	17	3,0
15	Vlaklaagte	2 000	6,7	39	6,8
16	Gemsbokfontein	1 500	5,0	29	5,1
	TOTAAL	30 000	100	573	100

1.3 OPSET VAN VERSLAG

In hoofstuk 2 word 'n algemene beskrywing van die ondersoekgroep gegee. Onderwerpe wat hier ter sprake kom, is die samestelling van die gesinne, ouderdomme, onderwyspeile en ekonomiese bedrywigheid van die bevolking. Behuising en die beoefening van boerderyaktiwiteite word ook in hierdie hoofstuk behandel.

In hoofstuk 3 word aandag gegee aan die arbeidsituasie van die ondersoekgroep, met spesiale aandag aan die nie-werkendes.

Hoofstuk 4 bied 'n samevatting en enkele gevolgtrekkings en aanbevelings.

HOOFSTUK 2
ALGEMENE BESKRYWING VAN ONDERSOEKGROEP

Soos reeds genoem, is die ondersoekgroep so verteenwoordigend moontlik uit die hele gebied gekies. Vraelyste is in sestien woongebiede voltooi wat beplande, onbeplande en tradisionele gebiede insluit. Die 573 vraelyste, wat ook soveel huishoudings verteenwoordig, het inligting oor 3 807 indiwidue gelewer wat neerkom op 'n gemiddelde van 6,6 lede per huishouding. Hierdie lede is nie noodwendig almal gesinslede nie. Sommige is verlangs familie, soos neefs en niggies, terwyl daar ook enkele loseerders was.

Tabel 2.1* verskaf 'n verdeling van ouderdomme en geslagte van die ondersoekgroep. Volgens die inligting vorm die ouderdomsgroep onder 19 jaar 50 % van die bevolking. Dié toedrag van sake veroorsaak dat elke ekonomies bedrywige lid van die bevolking 'n hele aantal nie-ekonomies bedrywige lede moet onderhou. Verder plaas die groot aantal skoolgaande jeugdiges groot druk op die bestaande skoolfasiliteite en ander dienste wat in die beginstadium van ontwikkeling staan en gevolglik onvoldoende is.

Die geslagte is min of meer gelykop verdeel. Die verkryging van die regte ouderdomme van die gesinslede het soms probleme opgelewer. Veral die ouer mense het dikwels nie geweet hoe oud hulle is nie. Hierdie groep het dikwels die ouderdom van 60 as antwoord aangebied, vandaar die effens hoër persentasie van die groep tussen 60 - 64 jaar. Die totale in die persentasiekolom tel soms as gevolg van afronding nie presies na 100 op nie.

2.1 SAMESTELLING VAN HUISHOUDING

Tabel 2.2 gee 'n aanduiding van die gesinsamestelling. 'n Onderskeid is getref tussen manlike en vroulike gesinshoofde. 'n Redelike getal (9,4 %) gesinshoofde is vroue. Hierdie vroue is gewoonlik weduwees. Dit gebeur dat selfs wanneer van die seuns in die huis alreeds mondig en getroud is, die vrou nog altyd waarneem as die hoof van die gesin. Aan die ander kant bly die man die hoof van die gesin al kom hy selde tuis en die vrou neem onder hierdie omstandighede min onafhanklike besluite.

---

*Sommige van die totale in die tabelle verskil. Dié verskille is te wyte aan vrae wat nie beantwoord is nie.

TABEL 2.1

OUDERDOM EN GESLAGSVERDELING VAN ONDERSOEKGROEP

Ouderdom		Geslag				Totaal	
		Mans		Vroue			
		N	%	N	%	N	%
0 - 4	N	169	9,0	179	9,3	348	9,1
	%	48,6		51,4			
5 - 9	N	272	14,4	244	12,7	516	13,6
	%	52,7		47,3			
10 - 14	N	249	13,2	260	13,6	509	13,4
	%	48,9		51,1			
15 - 19	N	238	12,6	260	13,6	498	13,1
	%	47,8		52,2			
20 - 24	N	204	10,8	228	11,9	432	11,3
	%	47,2		52,8			
25 - 29	N	167	8,9	174	9,1	341	9,0
	%	49,0		51,0			
30 - 34	N	118	6,2	132	6,9	250	6,6
	%	47,2		52,8			
35 - 39	N	109	5,8	94	4,9	203	5,3
	%	53,7		46,3			
40 - 44	N	91	4,8	86	4,5	177	4,6
	%	51,4		48,6			
45 - 49	N	79	4,2	54	2,8	133	3,5
	%	59,4		40,6			
50 - 54	N	52	2,8	57	3,0	109	2,9
	%	47,7		52,3			
55 - 59	N	31	1,6	32	1,7	63	1,7
	%	49,2		50,8			
60 - 64	N	53	2,8	72	3,8	125	3,3
	%	42,4		57,6			
65 +	N	56	3,0	47	2,5	103	2,7
	%	54,4		45,6			
TOTAAL	N	1 888	100	1 919	100	3 807	
	%	49,6		50,4			100

TABEL 2.2

SAMESTELLING VAN HUISHOUDING

Geslag	Gesinslede										Totaal	
	Hoof		Vrou		Kinders		Familie		Nie-familie			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Mans	522	90,6			1 184	51,0	208	42,8	2	66,7	1 916	49,7
Vroue	54	9,4	472	100,0	1 137	49,0	278	57,2	1	33,3	1 942	50,3
TOTAAL N	576	100	472	100	2 321	100	486	100	3	100	3 858	
%	14,9		12,2		60,2		12,6		0,1			100

In elke huisgesin is gemiddeld 4,4 kinders met die seuns en dogters in 'n gelyke verhouding. Die ander familie wat die broers, susters, skoonsusters, swaers, skoonseuns en -dogters of kleinkinders kan insluit, bedra byna 1 (0,85 %) per huisgesin.

In sommige huisgesinne maak hierdie familielede 'n groot deel uit van die lede in die gesin. Die ondersoek het egter getoon dat die loseerders wat nie familie van die huisgesin is nie, uiters beperk is. 'n Rede hiervoor is dat die familiebande so wyd en sterk is dat so 'n persoon normaalweg by sy eie familie 'n tuiste vind en dus nie nodig het om as vreemdeling te loseer nie.

Soos die gebruik is, woon meer as een huishouding dikwels saam op een perseel. Die persele is maklik identifiseerbaar in die beplande dele, maar in ander dele is dit nie so maklik nie. Die wonings staan soms teenmekaar of na aan mekaar of die families kan selfs in een groot woning bly. In die ondersoekgroep het 75 % van die huisgesinne alleen op een perseel gewoon (tabel 2.3). Die verskynsel dat meer as een gesin op een perseel bly, is 'n gebruik wat nog redelik algemeen in die tradisionele of meer landelike gebiede voorkom, alhoewel dit ook in 'n beperkte mate in die beplande dele voorkom.

2.2 HERKOMS VAN HUISGESIN

'n Onderskeid is in die vraelys getref tussen die huisgesinne wat minder as vyf jaar in KwaNdebele woon en dié wat langer as vyf jaar daar woon. Dit

TABEL 2.3

AANTAL GESINNE PER PERSEEL

Gesinne per perseel	N	%
1	410	75,1
2	87	15,9
3	27	5,0
4	16	2,9
5	3	0,5
6	1	0,2
7	1	0,2
8	1	0,2
TOTAAL	546	100
Ongespesifiseerd	27	

is gedoen om te sien hoeveel huisgesinne in die gebied inbeweeg het in onlangse jare. Die syfers in tabel 2.4 toon dat die gebied 'n groot invloei van mense vir die laaste 6 jaar ondervind het. Die tempo van invloei was veral in die laaste twee jare geweldig hoog. 'n Kwart (26,2 %) van die mense woon een jaar en minder in KwaNdebele en 61,5 % minder as vyf jaar. Hierdie toestand plaas groot druk op die hele infrastruktuur en alle dienste soos vervoer en watervoorsiening. Onder hierdie omstandighede is beplanning feitlik 'n onbegonne taak, gevolglik onstaan groot tekorte aan verskillende dienste

Die gesinne wat vyf jaar of minder in die gebied woon, is gevra waarvandaan hulle gekom het. Die gegewens verskyn in tabel 2.5. Die instroming geskied hoofsaaklik (55,4 %) uit Blanke plattelandse gebiede. Die Blanke gebiede aangrensend aan KwaNdebele asook die nabye Oos- en Suidoos-Transvaal staan die meeste mense aan KwaNdebele af. Maatreëls wat deur die Bophuthatswana-regering in hulle gebied ingestel is, het veroorsaak dat groot getalle Ndebeles uit Bophuthatswana verhuis en hulle in KwaNdebele gevestig het. Ongeveer 8 % van die intrekkers van die afgelope vyf jaar kom uit Blanke stedelike of dorpsgebiede.

Die redes wat aangevoer word vir die verhuising na KwaNdebele is in nege groepe ingedeel (sien tabel 2.6). Persoonlike oorwegings was die heel belangrikste rede (35,8 %). Redes wat onder hierdie groep ressorteer, lui

TABEL 2.4

TYDPERK WAT GESINNE IN KWANDEBELE WOONAGTIG IS

Tydperk	N	%
1 jaar en minder	150	26,2
1 - 2 jaar	64	11,2
2 - 3 jaar	51	8,9
3 - 4 jaar	39	6,8
4 - 5 jaar	48	8,4
5 - 6 jaar	49	8,6
6 - 10 jaar	93	16,3
11 - 20 jaar	62	10,8
21 - 30 jaar	11	1,9
31 jaar en meer	5	0,9
TOTAAL	572	100

TABEL 2.5

PLEK WAARVANDAAN GESIN VERHUIS HET

Plek waarvandaan gesin kom	N	%
Blanke stedelike/dorpsgebied	29	8,4
Blanke plattelandse gebied	191	55,4
Lebowa	18	5,2
Bophuthatswana	100	29,0
Ander	7	2,0
TOTAAL	345	100

onder meer: "Dit is Ndebelegebied", "Ons wil by ons familie (mense) bly" en "Die plek is mooi". 'n Respondent se afkeer van 'n vorige blyplek is ook in hierdie groep geplaas.

'n Groep redes wat ook dikwels voorgekom het, was dié met 'n strekking dat respondente moeg was vir die plaaslewe. Redes wat aangevoer is, het

TABEL 2.6

REDES WAAROM GESIN BESLUIT HET OM NA KWANDEBELE TE VERHUIS

Rede		N		Totaal	
		1e rede	2de rede	N	%
Finansiële oorwegings	N	21	8	29	7,9
	%	72,4	27,6	100	
Beter geleenthede	N	32	1	33	8,9
	%	97,0	3,0	100	
Persoonlike oorwegings	N	122	10	132	35,8
	%	92,4	7,6	100	
Geen skole by vorige blyplek	N	2	1	3	0,8
	%	66,7	33,3	100	
Moeg vir plaaslewe	N	59	5	64	17,3
	%	92,2	7,8	100	
Sentrale regering het ons	N	40		40	10,8
hierheen geskuif	%	100,0		100	
Ander tuisland het ons	N	27		27	7,3
verplig om te verskuif	%	100,0		100	
Witmense het ons hierheen	N	17		17	4,6
gestuur	%	100,0		100	
Geen rede	N	24		24	6,5
	%	100,0		100	
TOTAAL	N	344	25	369	100
	%	93,2	6,8	100	

gelui dat daar nie vakansietye op die plaas was nie, dat werksure op die plaas lank en werksomstandighede moeilik was of dat soveel werksmense reeds die plaas verlaat het dat die werksdruk op die oorblywendes te swaar was. Hierdie inligting moet saam met tabel 2.5 gelees word wat toon dat 55,4 %

van die nuwe intrekkers van Blanke plattelandse gebiede kom. Dit is moeilik en selfs onmoontlik vir werkers om direk uit die platteland werk te vind in die stede, terwyl werkers uit die nasionale state meer geredelik werk daar bekom. Dit kan 'n verdere rede wees vir die vloei van werkers uit die platteland na KwaNdebele. Net minder as 9 % was van mening dat die tuisland beter geleenthede bied. 'n Groot deel van hierdie persentasie het aangevoer dat werkgeleenthede beter bekombaar is of dat die tuisland naby werkgeleenthede is.

Die rede wat in 10,8 % van die gevalle aangevoer is, is dat die Regering hulle soontoe verskuif het. Wanneer dié rede deur die respondent verstrek is, is die veldwerkers versoek om verdere duidelikheid oor die saak te verkry. In sommige gevalle het geblyk dat die respondente geen amptelike kennis van die owerheid gekry het om te verhuis nie. Die werklike persentasie wat deur die Regering na KwaNdebele verskuif is, is dus laer as die benaderde 10,8 %.

Sommige inwoners het finansiële oorwegings aangevoer as rede vir hulle verhuising na KwaNdebele. In KwaNdebele is geen of feitlik geen huur betaal nie, terwyl huur buite die gebied soms hoog kan wees. As gevolg van hierdie situasie verkies sommige Ndebeles om na hulle tuisland te verhuis.

2.3 ONDERWYSPEIL VAN ONDERSOEKGROEP

Uit tabel 2.7 waar die onderwyspeil getoon word, blyk dat 58 % van die persone wat 20 jaar en ouer is, geen formele skoolopleiding ondergaan het nie, terwyl 11,6 % standerd ses en hoër geslaag het. Slegs 0,5 % van die ondersoekgroep beskik oor 'n matriek- of naskoolse kwalifikasie.

Vir die skoolgaande ouderdomsgroepe wat vir die doel van hierdie ondersoek op tussen 6 en 19 jaar gestel word, lyk die situasie veel anders. (In die groep 5 tot 9 jaar is 86 vyfjariges.) In hierdie ouderdomsgroep het 15 % nog geen skoolopleiding ondergaan nie en 19 % het reeds ten minste standerd ses geslaag. Die onderwyspeil van die mense in KwaNdebele is dus besig om aansienlik te verbeter. Van die kinders tussen die ouderdomme van 6 tot 19 jaar is 85 % op skool terwyl die persentasie in die groep tussen 10 en 14 jaar reeds 96 % is. 'n Totaal van 86 kinders is vyf jaar oud en gevolglik moet die getal van die groep vyf - tot negejariges afgetrek word. Vir

TABEL 2.7

ONDERWYSPEIL VAN ONDERSOEKGROEP VOLGENS OUDERDOM

Ouderdom		Onderwyspeil									Totaal	
		Geen	Sub A en B	St. 1 en 2	St. 3 en 4	St. 5	St. 6 en 7	St. 8 en 9	St. 10	Na-graads	N	%
0 - 4	N	349									349	9,2
	%	100,0									100	
5 - 9	N	225	244	45	2						516	13,6
	%	43,6	47,3	8,7	0,4						100	
10 - 14	N	21	100	236	116	28	7				508	13,4
	%	4,1	19,7	46,5	22,8	5,5	1,4				100	
15 - 19	N	53	9	81	119	79	118	35	2		496	13,0
	%	10,7	1,8	16,3	24,0	15,9	23,8	7,1	0,4		100	
20 - 24	N	111	5	74	74	60	66	35	7		432	11,4
	%	25,7	1,2	17,1	17,1	13,9	15,3	8,1	1,6		100	
25 - 29	N	136	9	64	56	23	38	11	4		341	9,0
	%	39,9	2,6	18,8	16,4	6,7	11,1	3,2	1,2		100	
30 - 34	N	140	4	29	30	17	25	2	2	1	250	6,6
	%	56,0	1,6	11,6	12,0	6,8	10,0	0,8	0,8	0,4	100	
35 - 39	N	129	8	17	27	7	12	2	1		203	5,3
	%	63,6	3,9	8,4	13,3	3,5	5,9	1,0	0,5		100	
40 - 44	N	139	7	13	12	3	2		1		177	4,7
	%	78,5	4,0	7,3	6,8	1,7	1,1		0,6		100	
45 - 49	N	97	4	6	17	2	6	1			133	3,5
	%	72,9	3,0	4,5	12,8	1,5	4,5	0,8			100	
50 - 54	N	97	1	4	3	1	2	1			109	2,9
	%	89,0	0,9	3,7	2,8	0,9	1,8	0,9			100	
55 - 59	N	53	2		3	1	2	1			62	1,6
	%	85,5	3,2		4,8	1,6	3,2	1,6			100	
60 - 64	N	119	2	2	1				1		125	3,3
	%	95,2	1,6	1,6	0,8				0,8		100	
65 +	N	98		3			2				103	2,7
	%	95,2		2,9			1,9				100	
TOTAAL	N	1 767	395	574	460	221	280	88	18	1	3 804	
	%	46,5	10,4	15,1	12,1	5,8	7,4	2,3	0,5	0,0		100

praktiese doeleindes gaan alle kinders in dié ouderdomsgroep skool. Slegs 5 % van alle kinders in die skoolgaande ouderdomsgroep 6 tot 9 jaar woon nie skool by nie.

Die onderwyspeil van die manlike en vroulike gesinshoofde kom in tabel 2.8(a) en (b) onderskeidelik voor.

Oor die algemeen is die mans se onderwyspeil beter as dié van die vroue. Van die mans het 70 % geen skoolonderrig ondergaan nie, terwyl dit in die geval van die vroue 80 % is.

2.4 HUISVESTING

Die gehalte van die huisvesting in die gebied wissel van goedgeboude baksteenwonings tot hutte gemaak van sinkplate, planke, pale of enige ander materiaal wat as skuiling kan dien. Na aanleiding van die konstruksie van die wonings kan hoofsaaklik drie groepe geïdentifiseer word.

Die meerderheid, naamlik 269 (48,8 %) uit 'n totaal van 551 huise, kan beskou word as die tradisionele tipe wat hoofsaaklik van klei- en roustene gemaak is. Dié konstruksiemetode kan as die goedkoopste beskou word aangesien die materiaal van die mure niks kos nie. Dit is opvallend om te sien hoeveel huiseienaars besig is om hulle wonings te verbeter. Die maak van die roustene is 'n algemene gesig in KwaNdebele. Modderklei word ook tussen latte in gemessel om die mure van die huise te vorm.

In sekere beplande en ontwikkelde gebiede kom goedgeboude baksteenhuise voor. Huise wat hoofsaaklik van bakstene gebou is, vorm die tweede groep. Die meerderheid van hierdie huise kom in die sentrale, beplande woongebiede voor soos die Siyabuswa-/Valschfonteinarea en vorm 24,3 % (134) van die wonings.

Huise wat in die derde groep val, is die tipe wat hoofsaaklik deur nuwe intrekkers opgerig word en het 26,8 % van alle wonings tydens die opname gevorm. Hierdie manier van huisvesting kom algemeen voor in die suidelike deel van KwaNdebele waar die nuwe intrekkers hulself vestig. Enige materiaal wat aangewend kan word om 'n skuiling te bou word gebruik, soos sinkplate,

TABEL 2.8(a)

ONDERWYSPEIL VAN GESINSHOOFDE: MANS

Ouderdom		Onderwyspeil									Totaal	
		Geen	Sub A en B	St. 1 en 2	St. 3 en 4	St. 5	St. 6 en 7	St. 8 en 9	St. 10	Na-graads	N	%
15 - 19	N	1		1							2	0,4
	%	50,0		50,0							100	
20 - 24	N	4			1	2		1			8	1,6
	%	50,0			12,5	25,0		12,5			100	
25 - 29	N	11	1	7	10	3	3	2	1		38	7,6
	%	29,0	2,6	18,4	26,3	7,9	7,9	5,3	2,6		100	
30 - 34	N	27	1	8	9	4	7		1	1	58	11,6
	%	46,6	1,7	13,8	15,3	6,9	12,1		1,7	1,7	100	
35 - 39	N	53	3	4	9	2	5	1	1		78	15,6
	%	68,0	3,9	5,1	11,5	2,6	6,4	1,3	1,3		100	
40 - 44	N	57	2	7	7	2			1		76	15,2
	%	75,0	2,6	9,2	9,2	2,6			1,3		100	
45 - 49	N	55		3	10	2	3	1			74	14,8
	%	74,3		4,1	13,5	2,7	4,1	1,4			100	
50 - 54	N	36	1	3	3		1	1			45	9,0
	%	80,0	2,2	6,7	6,7		2,2	2,2			100	
55 - 59	N	26			2		1	1			30	6,0
	%	86,7			6,7		3,3	3,3			100	
60 - 64	N	44	2						1		47	9,4
	%	93,6	4,3						2,1		100	
65 +	N	40		3			2				45	9,0
	%	88,9		6,7			4,4				100	
TOTAAL	N	354	10	36	51	15	22	7	5	1	501	
	%	70,7	2,0	7,2	10,2	3,0	4,4	1,4	1,0	0,2		100

TABEL 2.8(b)

ONDERWYSPEIL VAN GESINSHOOFDE: VROUE

Ouderdom		Onderwyspeil						Totaal	
		Geen	Sub. A en B	St. 1 en 2	St. 3 en 4	St. 6 en 7	St. 8 en 9	N	%
20 - 24	N			1			1	2	3,9
	%			50,0			50,0	100	
25 - 29	N	1						1	1,9
	%	100,0						100	
30 - 34	N	2				1	1	4	7,7
	%	50,0				25,0	25,0	100	
35 - 39	N	3		1				4	7,7
	%	75,0		25,0				100	
40 - 44	N	4	1					5	9,6
	%	80,0	20,0					100	
45 - 49	N	5	1		2			8	15,4
	%	62,5	12,5		25,0			100	
50 - 54	N	9						9	17,3
	%	100,0						100	
55 - 59	N	1				1		2	3,9
	%	50,0				50,0		100	
60 - 64	N	13						13	25,0
	%	100,0						100	
65 +	N	4						4	7,7
	%	100,0						100	
TOTAAL	N	42	2	2	2	2	2	52	
	%	80,8	3,9	3,9	3,9	3,9	3,9		100

houtplanke en pale. Hierdie huisvesting moet as 'n tussenstadium beskou word aangesien die inwoners net daarin woon tot tyd en wyl 'n meer permanente konstruksie gebou kan word.

Die wonings is oor die algemeen klein, veral as in aanmerking geneem word dat die gemiddelde getal lede per gesin 6,6 (paragraaf 2) is. Byna 57 % van die huise het drie of minder vertrekke en net meer as 20 % het vyf of meer vertrekke (tabel 2.9)

TABEL 2.9
GETAL VERTREKKE PER HUIS

Getal vertrekke	N	%
1	72	13,1
2	105	19,1
3	136	24,7
4	124	22,5
5 en meer	114	20,7
TOTAAL	551	100

TABEL 2.10

KENNIS WAAROOR INWONERS BESKIK TEN OPSIGTE VAN SKEMAHUISIES MET 'N SONVERWARMER

Kennis	Getal respondente	
	N	%
Weet niks daarvan nie	410	73,5
Het nog net daarvan gehoor	40	7,2
Het dit al gesien	102	18,3
Woon in een	6	1,1
TOTAAL	558	100

'n Behuisingskema wat vermelding verdien, is die een by Valschfontein (Siyabuswa). Volgens die skema word 'n twee- of drievertrekhuis met 'n opwashoek (opwasgedeelte) op 'n toegekampte erf gebou. Elke huis word voorsien van 'n eenvoudige maar effektiewe sonverwarmerstelsel. Hierdie huisies word dan te koop aangebied teen delgingsvoorwaardes wat so aantreklik moontlik is.

Die huisies kan as gevolg van die aangelegde water sowel as die sonverwarmer, as 'n innovasie beskou word.

Enkele vrae om die aanvaarbaarheid van die huisies met die sonverwarmers te meet is aan inwoners gevra. Die mate waarin die inwoners van KwaNdebele kennis van die skema dra, gee alreeds 'n aanduiding van die bekendheid van die skema. Groot getalle persone, veral in die suide van die gebied, het min skakeling met die noordelike deel van die gebied waar die skemahuisies geleë is en gevolglik dra hulle geen kennis van die skema nie.

Tabel 2.10 toon dan ook dat 410 (73,5 %) van die respondente geen kennis dra van die skema nie, en dat 26,6 % wisselende kennis dra van die huisies. Slegs laasgenoemde groep van 129 (26,6 %) kon hulle mening lug op die vraag of hulle dink die huisies sal lekker woon. Hierop het 66 (51 %) positief gereageer, 30 (23 %) negatief en die res het geen mening gehad nie. Tabel 2.11 gee die redes wat aangevoer is deur die respondente in meer detail.

TABEL 2.11

REDES WAAROM INWONERS REKEN DIE SKEMAHUISIES MET DIE SONVERWARMERS SAL LEKKER WOON AL DAN NIE

Positiewe redes	Getal respondente N	%
Die huisies het warm water	27	20,9
Die huisies lyk mooi	20	15,5
Die huisies het water	17	13,2
Die huisies is gerieflik	9	7,0
Die huisies (huur) is goedkoop	1	0,8
SUBTOTAAL	74	57,4
Negatiewe redes		
Die huisies is te klein	22	17,1
Die huisies (huur) is te duur	12	9,3
Druis in teen tradisie	3	2,3
	37	28,7
Besluitloos	18	14,0
TOTAAL	129	100

Die redes kan breedweg in drie groepe geklassifiseer word. Dié wat ŉ meer positiewe houding geopenbaar het, vorm 57,4 %, dié wat negatiewe redes aangevoer het vorm 28,7 % en die besluitloses 14 % van die groep. Die rede wat die meeste aangevoer is, is dat die huisies wel warm water het (20,9 %). Baie respondente het dit goedgedink om slegs te sê dat die huisies water het. Die oorgrote meerderheid van die huise in die res van KwaNdebele het nie water binne die huis nie, gevolglik sal baie mense dit as ŉ groot bate beskou. Twee ander positiewe redes soos "Die huisies lyk mooi" en "Die huisies is gerieflik", hou albei ŉ aanvaarbaarheidselement in.

Soos van die respondente (17,1 %) gesê het, is die huisies wel baie klein. Die konstruksie van die bestaande huis is wel so dat aanbouings

redelik maklik kan geskied. Sommige eienaars het ook alreeds hulle huise netjies vergroot. Om die aanvanklike koste en dus ook aankoopprys so laag as moontlik te hou, word slegs aan die basiese behoeftes voldoen en kan die nuwe eienaar self die huis na sy behoeftes en smaak verander.

Sommige respondente (9,3 %) was van mening dat die huisies te duur is. Hierdie respons moet gesien word teen die agtergrond dat die meeste inwoners in KwaNdebele geen of feitlik geen huur betaal nie.

'n Klein persentasie (2,3 %) het gevoel dat die huisies indruis teen hulle tradisie. Vir die eg-tradisionele mense in KwaNdebele is hierdie nuwe tegnologie nog vreemd. Die aanvaarbaarheid van 'n innovasie soos hierdie sonverwarmerstelsel blyk oor die algemeen redelik hoog te wees. Daar is op die oog af geen tekens dat die aanvaarbaarheid van sulke tegnologie gedwarsboom sal word nie.

Dat die gebruik van sonkrag vir die verwarming van water en selfs die kook van kos in die nuwe sonkokers 'n aanmerklike besparing vir die inwoners van KwaNdebele kan meebring, is duidelik. Gedurende die onderhoude is respondente gevra waarmee kos gekook word (tabel 2.12) en 97 % het aangedui dat hul hout of steenkool of 'n kombinasie daarvan gebruik. Hout en steenkool moet aangekoop word en Steenekamp (1979, p.34) het bevind dat die kontantbesteding in 1979 op ongeveer R1,5 miljoen per jaar te staan gekom het.

2.5 BEOEFENING BOERDERYAKTIWITEITE

Landbou vorm 'n primêre aktiwiteit in Swart gebiede. In baie van die nasionale state is dit gebruiklik om aan baie inwoners 'n stukkie grond toe te ken om te bewerk. Landbou- en tuinboubedrywighede kan ook die besteebare inkomste van die mense verhoog deur middel van die beskikbaarstelling van eie voedsel. Om die omvang van landbou- en tuinboubedrywighede in KwaNdebele vas te stel is 'n aantal vrae daaroor gestel.

Die beoefening en omvang van landboubedrywighede in KwaNdebele is beperk. Slegs 22 (3,8 %) van die huisgesinne het landbougrond om te bewerk. Hierdie landbougrond is oor die algemeen ook redelik klein. Uit tabel 2.13 blyk dat die meerderheid (81,9 %), vyf of minder hektaar grond het om te bewerk.

TABEL 2.12

BRANDSTOF WAT RESPONDENTE GEBRUIK OM MEE VUUR TE MAAK

Brandstof	Getal respondente N	%
Steenkool	152	28,6
Hout	102	19,2
Hout en steenkool	262	49,2
Paraffien	10	1,9
Miskoek	3	0,6
Gasstoof	3	0,6
TOTAAL	532	100

TABEL 2.13

GROOTTE VAN BEWERKBARE LANDBOUGROND TOT BESKIKKING VAN HUISGESIN

Grootte	N	%
1 ha	2	9,1
2 ha	6	27,3
3 ha	4	18,2
4 ha	2	9,1
5 ha	4	18,2
6 ha en groter	4	18,1
N	22	100

Onder droëlandse toestande kan daar nie groot oeste verwag word nie en gevolglik is die beoefening van akkerbou onbenullig klein. Slegs die helfte van die gesinne wat oor landbougrond beskik, het dit die afgelope seisoen bewerk. Die redes vir dié toedrag van sake is nie bekend nie, maar dit is 'n veld waar doeltreffende voorligting moontlik 'n groot verbetering kan meebring. 'n Tekort aan die nodige produksiemiddele het waarskynlik ook 'n rol gespeel.

Nege van die gesinne wat hulle grond bewerk het, het mielies geplant, een het mielies en koring geplant en een het grondboontjies geplant. Een boer het nie geoes nie, terwyl nege met die hand geoes het. Indien die omvang van die oeste in aanmerking geneem word, is meganiese oes in elk geval nie prakties nie. Negentig persent van die mense wat wel geoes het, het vuur gemaak met die stronke.

Sewentig persent van die boere het hulle geoeste mielies in sakke tuis of elders vir eie gebruik geberg en 30 % het hulle mielies verkoop of verruil by 'n winkelier.

'n Paar vrae is ook gestel om te probeer bepaal watter omvang tuinbou in die streek aanneem en watter rol groente speel in die aanvulling van die dieet. Sestig van die huisgesinne (11 %) het wel groente gekweek. Die skaal waarop dit gekweek word, is met enkele uitsonderings redelik klein. Vyf en negentig persent kweek die groente uitsluitlik vir eie gebruik en 3 % vir eie gebruik en verkoop en net meer as 1 % vir verkoop alleenlik. Die groentesoorte wat gekweek word, verskyn in tabel 2.14. Die meeste huisgesinne het meer as een soort groente gekweek. Tamaties, spinasie en kopkool was die populêrste.

Die gebruik en aanvaarding van nuwighede is gewoonlik nog op 'n lae peil in gemeenskappe wat min blootstelling daaraan gehad het. Die gebruik van kompos en/of kraalmis vir bemestingsdoeleindes gee 'n aanduiding van die aanvaarbaarheid van elementêre tegnologie. Uit 62 gesinne het 14 (22,6 %) wel kompos of kraalmis in die tuin aangewend. Dit dui al op 'n redelik breë aanvaarding van die gebruik aangesien dié wat dit nie gebruik nie, moontlik nie kraalmis het of dit kan bekom nie, of nie materiaal het om kompos mee te maak nie.

TABEL 2.14

SOORTE GROENTE WAT GEKWEEK WORD

Soort groente	Getal huisgesinne wat groente gekweek het N	%
Kopkool	24	18,9
Spinasie	26	20,5
Tamaties	35	27,6
Aartappels	8	6,3
Uie	15	11,8
Geelwortels en beet	11	8,7
Patats	2	1,6
Boontjies	6	4,7
TOTAAL	127	100

Groente kan slegs behoorlik verbou word onder besproeiing. Moontlikhede vir die indiwidu om groente te besproei is maar beperk. Uit 'n totaal van 64 gooi 88 % van die gesinne wel hulle groentetuine nat. Net vier gesinne (7,7 %) maak gebruik van 'n tuinslang, een het leiwater, 28 (54 %) dra water aan vanaf 'n kraan of pomp wat in die nabyheid geleë is, en 19 (36 %) dra water aan vanaf 'n spruit, rivier, dam of put. Volgens Steenekamp is die gemiddeldde afstand na die naaste watervoorsieningspunt 0,9 kilometer. Dit dui op die moeite wat wel gedoen word om die tuin nat te gooi.

Die huisgesinne wat plaasdiere besit, het met enkele uitsonderings min diere. Tabel 2.15 dui die hoeveelhede aan van die verskillende soorte diere wat in besit is van die ondersoekgroep. Van die ondersoekgroep het 63 gesinne 'n totaal van 295 beeste besit, waarvan 65 % vier of minder beeste per gesin besit het en net 11 % 10 of meer beeste. Die produkte van die beeste en ander diere lewer 'n bydrae tot die dieet van die bevolking.

'n Totaal van 425 boerbokke is tydens die veldwerk in die besit van 70 huisgesinne aangetref. Hiervan het 16 huisgesinne meer as tien bokke besit

TABEL 2.15

GETAL EN SOORT DIERE PER GESIN

Getal diere		Soort dier: Beeste N	Beeste %	Bokke N	Bokke %	Skape N	Skape %	Varke N	Varke %	Hoenders N	Hoenders %	Totaal N	Totaal %
0 - 9	N	56	88,9	54	77,1	19	86,4	51	100,0	150	59,3	330	71,9
	%	17,0		16,4		5,8		15,5		45,5		100	
10 - 19	N	7	11,1	15	21,4					71	28,1	93	20,3
	%	7,5		16,1						76,3		100	
20 - 29	N					2	9,1			22	8,7	24	5,2
	%					8,3				91,7		100	
30 - 39	N			1	1,4	1	4,5			1	0,4	3	0,7
	%			33,3		33,3				33,3		100	
40 - 49	N									4	1,6	4	0,9
	%									100,0		100	
50 - 59	N									4	1,6	4	0,9
	%									100,0		100	
60 +	N									1	0,4	1	0,2
	%									100,0		100	
TOTAAL	N	63	100	70	100	22	100	51	100	253	100	459	100
	%	13,7		15,3		4,8		11,1		55,1		100	

en 21 gesinne net een of twee bokke. Heelwat minder skape kom in die gebied voor. Wat die skape betref, besit 21 gesinne 135 skape, dit gee 'n gemiddelde van 6,4 skape per gesin vir die gesinne wat wel skape besit. Een en vyftig gesinne hou ook varke aan. Hiervan het 39 gesinne (76 %) net een of twee varke en die totale aantal varke soos uit die opname blyk, is 107.

Van al die gesinne besit 253 (44 %) hoenders en van hierdie groep het 179 (70,7 %) tien of minder. Die totale getal hoenders wat in die 253 gesinne se besit is, is 2 492 wat 'n gemiddelde van byna tien hoenders per gesin meebring. Dit was ook nodig om vas te stel of die hoenders op hok gehou word, want hieruit kan afgelei word of daar moontlikhede is vir tuinmaak omdat die hoenders uit die tuin gebou word. Indien die hoenders op hok gehou word, kan hulle mis in die tuin aangewend word vir bemesting, maar dan moet die hoenders gevoer word en kan hulle nie self kos soek nie. Uit die totaal van 253 het 103 gesinne (40,7 %) wel hulle hoenders op hok.

Opsommend kan gesê word dat uit die totale ondersoekgroep van 573 gesinne 22 landbougrond gehad het om te bewerk en 60 groente gekweek het. Die akkerbou- en veeteeltbedrywighede neem in die noordelike dele groter afmetings aan as in die nuwe suidelike deel, aangesien dit ou gevestigde nedersettings verteenwoordig en gewoonlik ook 'n sterk tradisionele inslag het. Die mate waarin landbouproduksie die lewenstandaard van die mense kan verhoog, moet nie onderskat word nie.

HOOFSTUK 3
ARBEIDSITUASIE

3.1 INLEIDING

Die vrae wat in die vraelys opgeneem is en wat oor die werker handel, is baie elementêr van aard aangesien daar van die standpunt uitgegaan is dat die werker gedurende die dag nie tuis sal wees nie en enige senior lid van die huisgesin in staat moet wees om die vrae wat gestel is te beantwoord. In die geval van die werklose is die vrae van so 'n aard dat net die werklose self die vrae kan beantwoord en niemand anders dit namens hom/haar kan doen nie.

Tabel 3.1 toon werkende en werklose mense in verskillende ouderdomsgroepe. Die getal werkers wat minder as vyf voldae per week werk, is baie gering en hierdie verskynsel is beperk tot werkers wat binne KwaNdebele werksaam is. In totaal was daar tien persone wat minder as vyf dae per week werk en hulle is by die werkende groep in tabel 3.1 gevoeg.

Skoolgaande ouderdom is vir die doel van hierdie opname op jonger as 20 gestel, alhoewel heelparty "kinders" die arbeidsmark betree op hierdie ouderdom.

Indien 'n seun of dogter reeds gewerk het en tydens die opname werkloos was en geen voornemens gehad het om weer terug te gaan skool toe nie, al val hulle in die ouderdomsgroep onder 20 jaar, is so 'n persoon as nie-werkend beskou.

Baie nie-werkende persone, veral die vroue, het hulle bereid verklaar om wel 'n betrekking te aanvaar indien werkgeleenthede binne die gebied tot hulle beskikking gestel word. Die meeste groot dogters en jong vroue val in hierdie groep. Die erkende definisie van 'n werklose soos gebruik deur die Sentrale Statistiek Diens in sy statistiese nuusberigte, lui dat 'n werklose 'n persoon is wat begerig is om te werk, dit wil sê gedurende die vorige maand 'n poging aangewend het om 'n werk te vind. 'n Relatief klein persentasie van die vroue soek aktief werk en *per definisie* kan slegs hierdie groep as werkloos beskou word.

TABEL 3.1

GETAL WERKENDE EN NIE-WERKENDE MANS EN VROUE VOLGENS OUDERDOM

Ouderdom	Werkende				Nie-werkendes				Totaal	
	Mans		Vroue		Mans		Vroue			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
15 - 19	48	6,1	20	7,3	28	13,5	63	8,2	159	7,8
20 - 24	138	17,5	90	32,7	34	16,4	126	16,5	388	19,0
25 - 29	143	18,1	65	23,6	19	9,2	108	14,1	335	16,4
30 - 34	102	12,9	40	14,5	15	7,2	89	11,6	246	12,1
35 - 39	101	12,8	18	6,5	8	3,9	76	9,9	203	10,0
40 - 44	81	10,3	17	6,2	10	4,8	68	8,9	176	8,6
45 - 49	72	9,1	10	3,6	7	3,4	44	5,8	133	6,5
50 - 54	41	5,2	11	4,0	11	5,3	46	6,0	109	5,4
55 - 59	23	2,9			7	3,4	31	4,1	61	3,0
60 - 64	27	3,4	3	1,1	26	12,6	69	9,0	125	6,1
65 +	14	1,8	1	0,4	42	20,3	45	5,9	102	5,0
TOTAAL	790	100	275	100	207	100	765	100	2 037	100

3.2 BEROEPSBEOEFENING

Werkgeleenthede binne die gebied is beperk. Slegs 8,3 % van die werkende mans en vroue werk binne KwaNdebele.

Tabel 3.2 toon dat meer as 56 % van die werkgeleenthede binne KwaNdebele in die owerheidsektor bestaan en twee uit elke drie poste deur mans gevul word. Hierdie verskynsel dat die owerheidsektor die grootste werkverskaffer is, kom in die meeste onderontwikkelde gebiede voor.

Die werksaamhede in die privaatsektor is van beperkte omvang en bied 44 % van die werkgeleenthede in die gebied. Die selfgeëmplojeerde mense is ingesluit by hierdie persentasie en vorm ook 'n groot deel daarvan. Aangesien die handel en ander dienstesektore hoofsaaklik in die selfgeëmplojeerde mense se hande is, vervul hulle 'n belangrike rol in die gebied en is hierdie sektor ook redelik omvangryk.

Die werksgebied vir die werkers wat buite KwaNdebele werk, is hoofsaaklik die Pretoria/Witwatersrand-gebied. Tabel 3.3 toon dat Pretoria en omgewing byna 55 % van die werksgeleenthede bied, die Witwatersrand/Vereeniging-area net meer as 20 % en die Witbank/Middelburg-area 13 %.

Die dele direk omliggend aan KwaNdebele bied beperkte werkgeleenthede. Die gevolg hiervan is dat die meeste werkers verder van die gebied af werk moet soek. Sommige werk dan ook twee- tot driehonderd kilometer van die gebied af. Dit veroorsaak dat sommige werkers selde huis toe kan kom. Tabel 3.4 toon dat meer as 54 % van die werkers een keer per maand of selfs minder dikwels na KwaNdebele terugkeer. Sowat 18 % reis op 'n daaglikse basis tussen KwaNdebele en die werksgebied. Indien die gesinshoofde afsonderlik geneem word, is die persentasie wat minder as een keer per maand terugkeer huis toe 39,3 en dié wat op 'n daaglikse basis reis 22,5 % soos in tabel 3.5 getoon. Van die gesinshoofde wat wel in 'n betrekking staan, werk 90 % buite die gebied (kyk tabel 3.6) en slegs 10 % binne die gebied.

TABEL 3.2

WERKGEWER BINNE KWANDEBELE

Werkgewer	Mans		Vroue		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Regeringsdiens	32	55,2	18	58,1	50	56,2
Privaatsektor	26	44,8	13	41,9	39	43,8
TOTAAL	58	100	31	100	89	100

TABEL 3.3

DISTRIK WAAR WERKSAAM

Distrik	Mans		Vroue		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Marble Hall, Groblersdal, Dennilton, Bronkhorstspruit	25	3,5	6	3,2	31	3,5
Witbank, Middelburg	103	14,5	14	7,5	117	13,0
Secunda, Kriel-kragsentrale, Sasol II	15	2,1	4	2,1	19	2,1
Belfast, Lydenburg, Nelspruit, Barberton, Bethal, Evander, Ermelo	26	3,7	6	3,2	32	3,6
Nylstroom, Potgietersrus, Pietersburg, Louis Trichardt						
Pretoria, Rosslyn, Brits, Cullinan, Hammanskraal	369	51,9	120	64,2	489	54,5
Johannesburg, Witwatersrand, Vereeniging	149	21,0	36	19,3	185	20,6
Res van Transvaal	8	1,1	1	0,5	9	1,0
Ander buite Transvaal	16	2,3			16	1,8
TOTAAL	711	100	187	100	898	100

TABEL 3.4

HOE DIKWELS KEER WERKER TERUG HUIS TOE

Terugkeer	Mans N	Mans %	Vroue N	Vroue %	Totaal N	Totaal %
Daagliks	139	18,4	33	15,6	172	17,8
Weekliks	103	13,6	13	6,1	116	12,0
Tweeweekliks	111	14,7	2	0,9	113	11,7
Drieweekliks	36	4,8	4	1,9	40	4,1
Maandeliks	284	37,5	131	61,8	415	42,8
Tweemaandeliks	46	6,1	15	7,1	61	6,3
Driemaandeliks	21	2,8	4	1,9	25	2,6
Minder as driemaandeliks	17	2,2	10	4,7	27	2,8
TOTAAL	757	100	212	100	969	100

TABEL 3.5

HOE DIKWELS KEER GESINSHOOF TERUG HUIS TOE

Terugkeer	N	%
Daagliks	94	22,5
Weekliks	72	17,2
Tweeweekliks	70	16,7
Drieweekliks	18	4,3
Maandeliks	147	35,2
Tweemaandeliks	11	2,6
Driemaandeliks	2	0,5
Meer as driemaandeliks	4	1,0
TOTAAL	418	100

TABEL 3.6

OUDERDOM VAN GESINSHOOFDE WAT BINNE EN BUITE KWANDEBELE WERK

Ouderdom		Buite KwaNdebele	Binne KwaNdebele	Totaal N	Totaal %
Jonger as 20 jaar		3		3	0,7
21 - 25		12	1	13	3,2
26 - 30		40		40	9,9
31 - 35		44	6	50	12,3
36 - 40		80	13	93	22,9
41 - 45		50	3	53	13,1
46 - 50		57	8	65	16,0
51 - 55		28	4	32	7,9
56 - 60		26	2	28	6,9
61 - 65		15	1	16	3,9
66 +		11	2	13	3,2
TOTAAL	N	366	40	406	
	%	90,1	9,9		100

TABEL 3.7

GETAL NIE-WERKENDES WAT WERK GESOEK HET

Werk gesoek		Geslag: Mans N	Mans %	Vroue N	Vroue %	Totaal N	Totaal %
Ja	N	53	68,0	37	26,2	90	41,1
	%	58,9		41,1		100	
Nee	N	25	32,0	104	73,8	129	58,9
	%	19,4		80,6		100	
TOTAAL	N	78	100	141	100	219	100
	%	35,6		64,4		100	

3.3 SITUASIE VAN DIE WERKLOSE IN KWANDEBELE

3.3.1 *Inleiding*

Die getalsverhouding tussen die werkendes en nie-werkendes (15 jaar en ouer) in KwaNdebele blyk uit tabel 3.1. Die persone wat in tabel 3.1 as nie-werkend aangetoon word, is nie almal werkloos volgens die gewone definisie van begerig om te werk en besig om aktief werk te soek nie. Die meeste van die 765 vroue in tabel 3.1 is huisvroue en kan as gevolg van omstandighede nie buite KwaNdebele of ver van hul huise af werk nie.

Die omvang van werkloosheid onder mans kan egter uit tabel 3.1 afgelei word. Van die reeds 207 nie-werkende mans is 68 reeds 60 jaar of ouer. Indien dié groep as nie meer ekonomies aktief beskou word nie, kan die werklose mans in die ondersoekgroep op 139 gestel word, wat dan 'n werkloosheidskoers van ongeveer 14 % lewer. Die grootste persentasie werkloosheid kom onder die jonger ouderdomsgroepe (15 - 24 jaar) voor waar 62 van die 248 (25 %) mans in die ouderdomsgroep volgens tabel 3.1 as nie-werkend geklassifiseer en waarskynlik werkloos sal wees. Dat die persentasie jong mense onder die werkloses gewoonlik die hoogste is, is 'n vry algemene verskynsel wêreldwyd. Tabel 3.7 toon aan dat 68,0 % van die mans werk gesoek het. Indien dié groep as die werkloses beskou word en die persentasie toegepas word op die syfers in tabel 3.1, lewer die berekening weer eens vir mans 'n werkloosheidskoers van 14 %. Word dieselfde berekening vir vroue gemaak, word 'n werkloosheidskoers van 19 % verkry.

Die nie-werkende mans en vroue wat tydens die ondersoek deur die veldwerker tuis aangetref is (78 mans en 141 vroue), is verder ondervra om meer inligting oor die nie-werkende en die werklik werklose se situasie te bekom. Die totale in die tabelle tel nie altyd op tot 78 en 141 nie, omdat al die respondente nie op al die vrae gereageer het nie.

3.3.2 *Werkgeskiedenis*

Volgens tabel 3.9 is 23 mans (27,7 %) vir minder as 'n maand en vyftien (18 %) vir langer as 'n jaar sonder werk. Die situasie met betrekking tot die vroue is feitlik die teenoorgestelde as dié van die mans. Slegs 3,6 %

TABEL 3.8

OUDERDOM EN ONDERWYSPEIL VAN NIE-WERKENDE MANS

Ouderdom		Onderwyspeil							Totaal	
		Geen	Sub A en B	St. 1 en 2	St. 3 en 4	St. 5	St. 6 en 7	St. 8 en 9	N	%
15 - 19	N	6		7	11	1	3		28	13,5
	%	21,4		25,0	39,3	3,6	10,7		100	
20 - 24	N	4	2	9	7	8	2	2	34	16,4
	%	11,8	5,9	26,5	20,6	23,5	5,9	5,9	100	
25 - 29	N	5		4	6	1	2	1	19	9,2
	%	26,3		21,1	31,6	5,3	10,5	5,3	100	
30 - 34	N	9		1	1	3	1		15	7,3
	%	60,0		6,7	6,7	20,0	6,7		100	
35 - 39	N	5		1	2				8	3,9
	%	62,5		12,5	25,0				100	
40 - 44	N	7	1	1	1				10	4,8
	%	70,0	10,0	10,0	10,0				100	
45 - 49	N	4	1	1				1	7	3,4
	%	57,1	14,3	14,3				14,3	100	
50 - 54	N	10		1					11	5,3
	%	90,9		9,1					100	
55 - 59	N	7							7	3,4
	%	100,0							100	
60 - 64	N	25	1						26	12,6
	%	96,2	3,9						100	
65 +	N	41		1					42	20,3
	%	97,6		2,4					100	
TOTAAL	N	123	5	26	28	13	8	4	207	
	%	59,4	2,4	12,6	13,5	6,3	3,9	1,9		100

is vir minder as een maand werkloos terwyl 67,9 % vir meer as een jaar werkloos is. 'n Rede hiervoor kan moontlik wees dat vroue hulle gewillig verklaar het om te werk maar die voorwaarde stel dat die werk binne KwaNdebele moet wees.

Aansluitend by bogenoemde punt toon tabel 3.10 dat 23 (22 %) van die vroue glad nie van plan is om werk te soek nie. In die geval van die mans is die paar wat te kenne gegee het dat hulle nie werk soek nie, meestal redelik bejaarde mans wie se werkleeftyd reeds verstreke is. Die huislike omstandighede verwys gewoonlik na kinders grootmaak of versorging van ouers. Die totale in tabel 3.10 verwys na die persone wat "nee" geantwoord het soos getoon in tabel 3.8.

Tien mans (41,7 %) (tabel 3.11) wat nog nie werk gesoek het nie, het een of ander gesondheidsrede aangevoer, terwyl 29,2 % 'n heenkome in die informele sektor vind. Hieruit kan ook die afleiding gemaak word dat die informele sektor redelik omvangryk is en selfs 'n belangrike rol onder meer speel in werkverskaffing in KwaNdebele.

Die redes wat die vroue aangevoer het waarom hulle nog nie werk gesoek het nie, spruit hoofsaaklik uit huislike omstandighede.

Pretoria en omgewing is die populêrste gebied om in werk te soek (tabel 3.12). Dit is ook die grootste werkverskaffingsgebied vir die Ndebeles (tabel 3.3). Werksgebiede aangrensend aan KwaNdebele soos Groblersdal en Marble Hall is ook aantreklik vir werksoekers omdat dit die naaste werkverskaffingsgebied is. Dit was veral vroue wat in KwaNdebele werk gesoek het omdat dit vir hulle geriefliker is om in KwaNdebele naby hulle tuistes te werk.

Ten minste 74 % van die nie-werkende mans se laaste betrekking was van 'n harde fisiese aard soos bouwerk, tuin- en plaaswerk en gewone arbeiderswerk (tabel 3.13). Wat die vroue betref, is daar wel 'n groepie (8 %) wat ook harde werk soos plaas- en bouwerk gedoen het, alhoewel die oorgrote meerderhied (80,4 %) as huisbediendes gewerk het.

Redes wat aangevoer word waarom die vorige werk verlaat is, is ook eie aan die twee geslagte. Onder die mans is dit opmerklik dat 19,2 % as rede aangevoer het dat hulle met die voorman of bestuurder gebots het (tabel 3.14)

TABEL 3.9

TYDPERK SONDER WERK

Tydperk	Geslag				Totaal	
	Mans		Vroue			
	N	%	N	%	N	%
0 - 1 maand	23	27,7	5	3,6	28	12,6
1 - 3 maande	16	19,3	8	5,7	24	10,8
3 - 6 maande	12	14,5	13	9,3	25	11,2
6 - 12 maande	17	20,5	19	13,6	36	16,1
12 - 24 maande	8	9,6	26	18,6	34	15,1
Meer as 24 maande	7	8,4	69	49,3	76	34,1
TOTAAL	83	100	140	100	223	100

TABEL 3.10

WANNEER GAAN DIE NIE-WERKENDE WAT NOG NIE WERK GESOEK HET NIE, WERK SOEK?

Tyd	Geslag				Totaal	
	Mans		Vroue			
	N	%	N	%	N	%
Besig om te soek	5	20,0			5	3,9
Wil eers gesond word	8	32,0			8	6,2
Van nou af	8	32,0	36	34,6	44	34,1
Nooit nie	4	16,0	23	22,1	27	20,9
Aanstaande jaar			21	20,2	21	16,3
Wanneer huislike omstandighede dit toelaat			24	23,1	24	18,6
TOTAAL	25	100	104	100	129	100

Hierdie rede het nêrens by die vroue voorgekom nie. In die geval van mans en vroue neem die lae betaling as rede vir diensbeëindiging 'n relatief lae vyfde plek in. Ander redes wat spruit uit statutêre maatreëls soos maatreëls betreffende die bewysboekstelsel, neem die laaste plek in. Siekte, of gesondheid in die breë het deurgaans as 'n rede voorgekom.

3.3.3 *Werkvoorkeure en -afkere*

Antwoorde op die vraag watter werk die respondent (nie-werkende) die graagste sou wou doen, was oor die algemeen realisties. Slegs enkele mans sowel as vroue het onrealistiese verwagtings vir hulle voorkeurberoep gekoester. Daar bestaan vir hierdie rede ook 'n ooreenkoms tussen tabel 3.13 wat die laaste betrekking was en tabel 3.15 wat die voorkeurbetrekking toon. Verskille wat wel in die twee tabelle bestaan, is 'n klein verskuiwing na ligter werk, weg van swaar fisiese werk. 'n Noemenswaardige persentasie vroue (11,4 %) het geen spesifieke werksvoorkeur nie wat ook dui op 'n baie realistiese siening, veral as die beskikbaarheid van werkgeleenthede in gedagte gehou word. Mans sowel as vroue het voorkeur gegee aan die werk waarin hulle ondervinding het. Tabel 3.16 toon dat 50 % van die mans en 41,7 % van die vroue 'n betrokke werk verkies het omdat hulle ondervinding daarin het. Die prioriteit wat respondent aan vergoeding toegeken het, is laer as wat miskien verwag sou word. Die beskikbaarheid van werkgeleenthede in KwaNdebele en die afstand na gebiede waar daar wel werkgeleenthede is, speel sekerlik 'n rol by die vergoeding wat persone verwag.

Net soos in die geval van die beroepe wat deur die respondent verkies is, toon die beroepe waarvan hul 'n afkeer het, 'n redelik wye omvang. Die beroepe is gegroepeer soos in tabel 3.17. Die harde en sogenaamde "vuil" werk was by mans sowel as vroue ongewild. Ondanks hierdie feit het 23,5 % van die mans en 37,3 % van die vroue te kenne gegee dat hulle bereid is om enige werk te aanvaar. Hierdie persentasies dui weer eens op die behoefte aan werkgeleenthede wat in die gebied bestaan. Die meeste vroue wat nie van winkelassistent as beroep hou nie, was van mening dat dit 'n "geleerde" beroep is. In tabel 3.18 het 28,7 % van die vroue gesê dat hulle te ongeleerd is vir die beroep wat hulle in tabel 3.17 genoem het, terwyl dit in die geval van die mans net 7,9 % is. In dié gevalle verwys "afkeer" dus ook na

TABEL 3.11

REDES WAAROM DIE NIE-WERKENDE NOG NIE WERK GESOEK HET NIE

(a) Mans

Rede	N	%
Pensioentrekker	1	4,2
Siekte	10	41,7
Gebreklik	1	4,2
Bewysboekie	2	8,3
Werksaam in informele sektor	7	29,2
Ander redes	3	12,5
TOTAAL	24	100

(b) Vroue

Huisvrou	24	23,3
Swangerskap/baba grootmaak	30	29,1
Pas huis/familie op	14	13,6
Bou eers huis klaar	5	4,9
Gesondheidsredes	8	7,8
Man se bevel	8	7,8
Ander (bewysboek, skoolgaan, ens.)	14	13,6
TOTAAL	103	100

TABEL 3.12

GEBIEDE WAAR DIE NIE-WERKENDE WERK GESOEK HET

Gebied	Getal respondente	
	N	%
KwaNdebele (Arbeidsburo)	13	15,3
Bronkhorstspruit, Groblersdal, Dennilton, Marble Hall	23	27,1
Witbank, Middelburg	14	16,5
Oos-Transvaal	3	3,5
Noord-Transvaal	1	1,2
Pretoria, Rosslyn, Brits, Cullinan	24	28,2
Witwatersrand, Vereeniging	6	7,1
Res van Transvaal		
Ander buite Transvaal	1	1,2
TOTAAL	85	100

TABEL 3.13

LAASTE BETREKKING DEUR NIE-WERKENDE BEKLEE

(a) Mans

Laaste betrekking	N	%
Bouwerk, verfwerk, elektriese werk, kontrakteur	44	56,4
Mynwerk	2	2,6
Bestuurder (motor, vragmotor)	10	12,8
Tuinwerk	3	3,9
Plaaswerk	3	3,9
Fabriek (masjienoperateur)	5	6,4
Arbeider	6	7,7
Klerklik	3	3,9
Ander	2	2,6
TOTAAL	78	100

(b) Vroue

Huisbediende	111	80,4
Plaaswerk	9	6,5
Bouwerk	2	1,5
Winkelassistent	10	7,3
Fabriek/firma	6	4,4
TOTAAL	138	100

TABEL 3.14

REDES WAAROM WERKLOSE MANS EN VROUE HUL VORIGE WERK VERLAAT HET

(a) Mans

Rede	N	%
Bots met voorman/bestuurder	15	19,2
Betaal te min	10	12,8
Personeel verminder/werk klaar/firma geskuif	19	24,4
Moeg vir plaaswerk	2	2,6
Siekte	12	15,4
Ander redes (bewysboek, werkplek te ver, ens.)	14	18,0
Afgedank	6	7,7
TOTAAL	78	100

(b) Vroue

Getroud, swanger, pas familie op	91	66,4
Gesondheid	10	7,3
Man se bevel	4	2,9
Personeel verminder/werk klaar	4	2,9
Verhuis na KwaNdebele	15	11,0
Moeg vir werk	6	4,4
Bewysboek	2	1,5
Min geld	5	3,7
TOTAAL	137	100

TABEL 3.15

BEROEP WAT WERKLOSE MANS EN VROUE VERKIES

(a) Mans

Soort werk	N	%
Bouwerk, verfwerk, elektriese werk, sweiswerk	29	39,7
Bestuurder (vragmotor, bus, motor)	11	15,1
Toesighouer		
Winkelassistent	1	1,4
Masjienoperateur in fabriek	8	11,0
Plaaswerk/tuinwerk	7	9,6
Ligte werk (skoonmaker, wag)	5	6,9
Mynwerk	1	1,4
Klerklike werk	11	15,1
TOTAAL	73	100

(b) Vroue

Huisbediende	66	50,0
Kafee/winkelassistent	21	15,9
Fabriek	11	8,3
Kassiere/klerk	5	3,8
Verpleegster	1	0,8
Enige werk	15	11,4
Stel in geen werk belang	4	3,0
Skoonmaker	2	1,5
Ander (brei- en naaldwerk, plaaswerk, ens.)	7	5,3
TOTAAL	132	100

TABEL 3.16

REDE WAAROM 'N SPESIFIEKE WERK VERKIES WORD

(a) Mans

Rede	N	%
Het ervaring/lisensie	37	50,0
Ligte maklike werk	13	17,6
Betaal goed	7	9,5
Gesondheid (nie gesond vir ander werk)	4	5,4
Hou (baie) daarvan	5	6,8
Ongeletterd/ongeskoold	4	5,4
Kan nie kieskeurig wees nie	4	5,4
TOTAAL	74	100

(b) Vroue

Geskik vir ongeskooldes/ongeleerdes	21	16,5
Blyplek beskikbaar	3	2,4
Dis 'n vrou se werk	7	5,5
Betaal goed	17	13,4
Hou daarvan/maklike werk	17	13,4
Wil met mense werk	4	3,2
Ondervinding	53	41,7
Om 'n hoë lewenstandaard te verseker	5	3,9
TOTAAL	127	100

TABEL 3.17

SOORT BEROEP WAARVAN WERKLOSE 'N AFKEER HET

(a) Mans

Soort werk	N	%
Munisipale werk	13	19,1
Bouwerk	17	25,0
Mynwerk (ondergronds)	9	13,2
Plaaswerk (arbeider)	3	4,4
Kontrakwerk, fabriekwerk	3	4,4
Sal enige werk doen	16	23,5
Enige swaar werk	7	10,3
TOTAAL	68	100

(b) Vroue

Huisbediende/kombuiswerk	19	16,1
Winkelassistent	8	6,8
Stukwerk	5	4,2
Wassery/skoonmaker	1	0,9
Sal enige werk doen	44	37,3
Swaar werk (plaaswerk, steenmakery, ens.)	34	28,8
Fabriekswerk/firmas	7	5,9
TOTAAL	118	100

beroepe wat die respondent na sy mening nie sou kon hanteer nie. Lae vergoeding verbonde aan 'n beroep was 'n groot rede vir afkeer, terwyl 'n hoë vergoeding nie 'n hoofrede vir 'n voorkeurberoep was nie. By die mans sowel as vroue het swak betaling as die tweede belangrikste rede vir die afkeer van 'n beroep verskyn.

Die vroue wat geantwoord het dat hulle wil werk om 'n beter bestaan te voer (tabel 3.18), kom uit dié groep wat bereid was om enige werk te aanvaar wat in tabel 3.17 verskyn. Dieselfde geld ook vir die mans.

3.4 HOUDING TEENOOR LAEVLAKARBEID

In die inleiding is reeds aangetoon dat ekonomiese groei nie genoeg werkgeleentheid vir 'n snel-groeiende bevolking sal kan skep nie. Die algemene neiging tot die gebruik van kapitaalintensiewe produksiemetodes is nie bevorderlik vir die verligting van die probleem van werkloosheid nie. Daar kan aanvaar word dat arbeidsintensiewe metodes in die fabriekswesesektor baie probleme lewer en dat die neiging tot kapitaalintensiewe metodes baie moeilik omkeerbaar sal wees. In die skepping van infrastruktuur is dit 'n ander saak. Daar word egter dikwels geredeneer dat die bevolking eerstens nie bereid sal wees om die werk te doen nie en tweedens dat die lone wat gevra sal word, arbeidsintensiewe metodes baie duurder as kapitaalintensiewe metodes sal maak.

Dit is verder ook bekend dat duisende mynwerkers uit buurstate ingevoer word met 'n gevolglike uitvloei van valuta.

Aan die nie-werkendes is gevra of hulle bereid sou wees om laevlakarbeid te verrig en indien wel, teen watter loon (vrae 13 tot 19 van die vraelys vir werkloses).

3.4.1 *Houding teenoor mynwerk*

In tabel 3.19 word die reaksie van die persone op die vraag of hulle bereid sou wees om in 'n myn te gaan werk, ontleed. Die non-response by vroue

TABEL 3.18

REDES WAAROM WERKSOEKERS 'N AFKEER VAN SEKERE BEROEPE HET

(a) Mans

Rede	N	%
Verloor selfrespek met werk	5	7,9
Swaar werk/maak my siek/maak my oud	15	23,8
Gevaarlike werk	8	12,7
Betaal te min	11	17,5
Hou nie daarvan nie/moeg daarvoor	7	11,1
Geen ervaring	3	4,8
Ek is te geleerd/het bestuurderslisensie	2	3,2
Geld om te lewe	7	11,1
Nie so geleerd nie	5	7,9
TOTAAL	63	100

(b) Vroue

Ongeleerd	29	28,7
Dis vuil werk	6	5,9
Geen rustyd/dag vry nie	5	5,0
Betaal te min	20	19,8
Hou nie daarvan nie	10	9,9
Het nie ervaring nie	5	5,0
Wil 'n beter bestaan maak	7	6,9
Baie swaar werk	19	18,8
TOTAAL	101	100

TABEL 3.19

GEWILLIGHEID OM IN 'N MYN TE GAAN WERK

Houding	Geslag				Totaal	
	Mans		Vroue			
	N	%	N	%	N	%
Ja, sonder voorbehoud	27	36,5	2	2,6	29	19,3
As hulle goed betaal	7	9,5	3	3,9	10	6,7
Net as ek honger ly	5	6,7	4	5,3	9	6,0
Glad nie	35	47,3	67	88,2	102	68,0
TOTAAL	74	100	76	100	150	100

is besonder hoog. Slegs 76 (54 %) van die 141 vroue het op die vraag gereageer, waarskynlik omdat die soort werk totaal vreemd vir hulle is.

Nege van die nie-werkende mans (13,2 %) het aangedui dat hulle 'n afkeer het van ondergrondse mynwerk, terwyl agt (12,7 %) van mening was dat die werk waarvan hulle 'n afkeer het, te gevaarlik was (tabel 3.17 en 3.18). Minder as die helfte van die mans (36,5 %) was gewillig om in 'n myn te gaan werk, terwyl 16,2 % onder sekere voorwaardes gewillig was. Feitlik die helfte van die nie-werkende mansrespondente (47,3 %) was hoegenaamd nie te vinde vir werk in 'n myn nie.

Soos verwag kon word, was vroulike respondente oor die algemeen (88 %) nie bereid om in 'n myn te werk nie, alhoewel daar tog vroue was wat daarvoor kans gesien het.

Die twee hoofredes waarom die mense nie in 'n myn wil gaan werk nie, kan vir praktiese doeleindes bymekaar gevoeg word. Die veiligheidsaspek van mynwerk kan gevoeg word by die vrees wat die werkers vir werk in 'n myn het. Die twee redes saam vorm 74,2 % van die totale aantal mans wat op hierdie vraag gereageer het en wat nie te vinde was vir ondergrondse werk nie. Tabel 3.20 toon verder dat 55 % van die vroue van mening is dat mywerk 'n man se werk is. Die res beskou die veiligheid in 'n myn ook, net soos die mans, as 'n belangrike faktor.

Vrae wat handel oor die verdienste wat verwag word van 'n betrokke werk, is oor die algemeen baie realisties beantwoord. Slegs enkele respondente het onrealisties hoë salarisverwagtinge gehad. Dit was ook hoofsaaklik die jonger mense wat 'n salarisverwagting gestel het wat hoër is as die gemiddelde van die groep. Die mans se salarisverwagtings was ook deurgaans hoër as dié van vroue. Tabel 3.21 toon byvoorbeeld dat 33,3 % van die mans wat wel gereageer het, 'n salarisverwagting van R200,00 en meer gehad het terwyl nie een vrou verwag het meer as R200,00 te verdien nie. Negentien mans (48,7 %) verwag om tussen R100 en R139 per maand in 'n myn te verdien. Alhoewel nege vroue hulle bereid verklaar het om wel in 'n myn te gaan werk (tabel 3.19), het sewe hulle uitgelaat oor die salarisse wat hulle verwag.

TABEL 3.20

REDES VIR ONWILLIGHEID OM IN 'N MYN TE WERK

(a) Mans

Redes	N	%
Onveilig	10	32,3
Betaal te min		
Harde werk	5	16,1
Ndebeles werk nie daar nie	2	6,5
Ek is bang/skrikkerig/te donker daar	13	41,9
Ek is te goed geleerd	1	3,2
TOTAAL	31	100

(b) Vroue

Dit is 'n man se werk	32	55,2
Geen ervaring	2	3,5
Onveilig	14	24,1
Bang daarvoor	10	17,2
TOTAAL	58	100

TABEL 3.21

SALARIS WAT WERKSOEKERS VERWAG OM IN 'N MYN TE VERDIEN

Verdienste (R.p.m.)		Geslag				Totaal	
		Mans		Vroue			
		N	%	N	%	N	%
Minder as R39	N %						
R40 - 79	N %	2	5,1	1	14,3	3	6,5
R80 - 99	N %	1	2,6	1	14,3	2	4,3
R100 - 119	N %	9	23,1	1	14,3	10	21,7
R120 - 139	N %	10	25,6	1	14,3	11	23,9
R140 - 159	N %	2	5,1			2	4,3
R160 - 199	N %	2	5,1	3	42,9	5	10,9
R200 - 249	N %	10	25,6			10	21,7
R250 - 299	N %	1	2,6			1	2,2
R300 +	N %	2	5,1			2	4,3
TOTAAL	N	39	100	7	100	46	100

3.4.2 *Houding teenoor werk met pik en graaf*

In KwaNdebele is die bestaande infrastruktuur beperk. Gevolglik bestaan daar 'n behoefte aan 'n infrastruktuur sowel as die moontlikhede om dit te skep.

In 'n poging om vas te stel of die werklose mans en vroue in KwaNdebele bereid sou wees om handearbeid te verrig met die skepping van die basiese infrastruktuur, is 'n paar vrae gevra om hulle gewilligheid te toets.

Soos vroeër gemeld, is al die vrae aan die nie-werkendes gestel. Volgens tabel 3.22 het 51 (69 %) mans en 31 (29 %) vroue hulle gewillig verklaar om onder sekere omstandighede op die pad te werk teenoor 39 (52 %) mans en 9 (11,8 %) vroue wat in 'n myn sou werk onder sekere omstandighede. Die syfers in tabel 3.23 toon die getal wat bereid sou wees om te gaan werk waar damme gebou word. Daar is baie min verskil tussen die syfers in tabel 3.22 en 3.23.

Daar is egter 'n duidelike verskil tussen hierdie tipe werk aan die een kant en mynwerk (tabel 3.19) aan die ander kant. In die geval van die mans is 31 % minder mans bereid om sonder voorbehoud in 'n myn te werk terwyl dit byna 90 % in die geval van die vroue is.

Om vas te stel of daar 'n graadverskil is in die weerstand teen sekere werk, is ook gevra of hulle belang sou stel indien die vergoeding verbonde aan die werk goed is en indien hulle lewensomstandighede hulle daartoe sou verplig om die werk te aanvaar. Op al die betrokke vrae het die oorgrote meerderheid óf ja óf nee geantwoord en slegs 'n klein groepie was bereid om onder sekere omstandighede die voorgestelde werk te doen. Die respondent wat aangedui het dat hulle onder geen omstandighede bereid sou wees om sodanige werk te doen nie, het nie die vrae oor verwagte verdienste beantwoord nie.

Net die persone wat negatief geantwoord het, moes redes vir hulle houding verstrek. In tabel 3.24(a) en (b) dui al die redes daarop dat die werk as 'n harde of swaar werk beskou word. Dit is opvallend dat nie een respondent klagtes oor die vergoeding gehad het nie. Die vereiste salaris wat die mense vir mynwerk gestel het, is hoër as dié wat hulle vir padwerk

TABEL 3.22

GEWILLIGHEID OM OP 'N PAD TE WERK

Houding	Geslag				Totaal	
	Mans		Vroue			
	N	%	N	%	N	%
Ja, sonder voorbehoud	39	52,7	19	17,8	58	32,0
As hulle goed betaal	8	10,8	9	8,4	17	9,4
Net as ek honger ly	4	5,4	3	2,8	7	3,9
Glad nie	23	31,1	76	71,0	99	55,7
TOTAAL	74	100	107	100	181	100

TABEL 3.23

GEWILLIGHEID OM BY 'N DAM TE WERK

Houding	Geslag				Totaal	
	Mans		Vroue			
	N	%	N	%	N	%
Ja, sonder voorbehoud	40	53,3	21	20,0	61	33,9
As hulle goed betaal	8	10,7	6	5,7	14	7,8
Net as ek honger ly	5	6,7	1	1,0	6	3,3
Glad nie	22	29,3	77	73,3	99	55,0
TOTAAL	75	100	105	100	180	100

(tabel 3.25) gestel het. Vir mynwerk het 7,7 % van die mans 'n salaris van onder R100 per maand aanvaarbaar gevind, terwyl 18,4 % dié salaris vir padwerk aanvaarbaar gevind het. Aan die bokant van die skaal was die verskil ewe merkbaar. Drie-en-dertig persent van die mans het meer as R200 per maand vir mynwerk verwag terwyl net 16 % dié loon vir padwerk verwag het. Arbeidsintensiewe projekte vir die vestiging van watervoorsieningsnetwerke en rioolstelsels is intussen in die gebied onderneem. Die geleentheid is benut om 'n vergelyking te tref tussen arbeids- en kapitaalintensiewe metodes. Die projek by Tweefontein is vir dié doel ondersoek en die resultate verskyn in 'n aparte verslag (Ehlers, 1981).

3.4.3 *Houding teenoor ander werk*

Vraag nommer 20 (kyk bylae) is gestel om die bereidheid van die werklose te toets om meer gevorderde werk te doen soos om 'n operateur van 'n groot masjien te wees. Twee en tagtig persent van die mans het positief gereageer (tabel 3.26) terwyl ten minste 'n deel van die res negatief geantwoord het omdat hulle van mening was dat hulle nie ondervinding het nie. Die verdienste wat verwag is van operateurswerk was aansienlik meer as wat verwag is van padwerk (tabel 3.27). Dertig persent van die mans het meer as R200 per maand verwag teenoor die 16 % wat dié salaris vir padwerk verwag het. Baie van die respondente het gevoel dat die werk met die masjien groter verantwoordelikheid meebring en gevolglik het hulle 'n groter salaris verwag.

3.4.4 *Betrokkenheid by informele sektor*

Dit is bekend dat die informele sektor in onderontwikkelde areas 'n belangrike rol vervul aangesien daar in sulke plekke nie veel dienste en ander handelsaktiwiteite bestaan nie. Vele persone wat as werkloos deurgaan, het wel 'n inkomste wat in die informele sektor verdien word. Vraag 22 van die vraelys aan nie-werkendes is gestel om die werklose mans en vroue se betrokkenheid by die informele sektor vas te stel.

Van die werklose mans wat tuis aangetref is, was 47 % op een of ander wyse besig, óf in die informele sektor óf met ander take soos die maak van

RAAD VIR GEESTESWETENSKAPLIKE NAVORSING
HUMAN SCIENCES RESEARCH COUNCIL

TABEL 3.24

REDES VIR ONWILLIGHEID OM OP 'N PAD TE WERK

(a) Mans

Redes	N	%
Dis 'n swaar, harde werk	11	57,9
Dis 'n vuil werk	2	10,5
Die werk maak my siek	4	21,1
Die werk sal my gou oud maak	2	10,5
TOTAAL	19	100

(b) Vroue

Te swaar/harde werk	50	70,4
Dis 'n man se werk	18	25,4
Gesondheidsredes	3	4,2
TOTAAL	71	100

058120

TABEL 3.25

SALARIS WAT NIE-WERKENDES VERWAG OM MET PADWERK TE VERDIEN

Verdienste (R.p.m.)		Geslag				Totaal	
		Mans		Vroue			
		N	%	N	%	N	%
Minder as R39	N %			1	3,4	1 100	1,3
R40 - 79	N %	5	10,2	7	24,1	12 100	15,4
R80 - 99	N %	4	8,2	10	34,5	14 100	17,9
R100 - 119	N %	8	16,3	9	31,0	17 100	21,8
R120 - 139	N %	12	24,5	1	3,4	13 100	16,7
R140 - 159	N %	4	8,2			4 100	5,1
R160 - 199	N %	8	16,3	1	3,4	9 100	11,5
R200 - 249	N %	6	12,2			6 100	7,7
R250 - 299	N %	1	2,0			1 100	1,3
R300 +	N %	1	2,0			1 100	1,3
TOTAAL	N %	49	100	29	100	78 100	100

TABEL 3.26

GEWILLIGHEID OM MET 'N GROOT MASJIEN TE WERK

Houding		Geslag				Totaal	
		Mans		Vroue			
		N	%	N	%	N	%
Ja	N	56	82,4	17	17,0	73	43,5
Nee	N	12	17,6	83	83,0	95	56,6
TOTAAL	N %	68 40,5	100	100 59,5	100	168	100

TABEL 3.27

SALARIS WAT WERKSOEKERS VERWAG OM MET OPERATEURSWERK TE VERDIEN

Verdienste (R.p.m.)		Geslag				Totaal	
		Mans		Vroue			
		N	%	N	%	N	%
Minder as R39	N %			1	4,0	1 100	1,2
R40 - 79	N %	3	5,0	6	24,0	9 100	10,6
R80 - 99	N %	2	3,3	5	20,0	7 100	8,2
R100 - 119	N %	7	11,7	5	20,0	12 100	14,1
R200 - 139	N %	13	21,7	3	12,0	16 100	18,8
R140 - 159	N %	9	15,0			9 100	10,6
R160 - 199	N %	8	13,3	5	20,0	13 100	15,3
R200 - 249	N %	5	8,3			5 100	5,9
R250 - 299	N %	9	15,0			9 100	10,6
R300 +	N %	4	6,7			4 100	4,7
TOTAAL	N %	60	100	25	100	85 100	100

stene en ander items, en 26 % het werk gesoek. Van die werklose mans het 19 (27 %) aangedui dat hulle niks produktiefs deur die dag doen nie. Ouderdom en siekte kan hier 'n rol speel.

Wanneer in die gebied beweeg word, is dit opvallend hoe baie huisgesinne besig is om stene te maak en hulle wonings te verbeter. Die mans en vroue wat stene maak (tabel 3.28), maak dit uitsluitlik vir hul eie gebruik, maar die bouwerk wat deur die mans onderneem word (tabel 3.28), is dikwels ook vir ander mense teen vergoeding.

Een en twintig (15,7 %) van die vroue maak 'n verdienste van een of ander aard in die informele sektor terwyl die meerderheid as huisvroue beskou kan word. Die meeste vroue wat te kenne gegee het dat hulle 'n werk sal aanvaar, kom ook uit laasgenoemde groep.

TABEL 3.28

WYSES WAAROP WERKLOSES HULLE TYD DEURBRING

(a) Mans

Werksaamhede	N	%
Niks	19	27,1
Maak stene	13	18,6
Bouwerk	13	18,6
Soek werk	18	25,7
Maak kruike, besems, ens.	6	8,6
Verkoop handgemaakte items	1	1,4
TOTAAL	70	100

(b) Vroue

Huisvrou	106	79,1
Maak stene	8	6,0
Koop en verkoop eetware, ens.	1	0,7
Maak items om te verkoop	10	7,5
Lewer dienste in informele sektor	2	1,5
Niks	7	5,2
TOTAAL	134	100

HOOFSTUK 4

SAMEVATTING

4.1 INLEIDING EN NAVORSINGSOPSET

Die doel met hierdie studie is om basiese inligting wat vir ontwikkelingsbeplanning nodig is, in te samel. 'n Steekproef van 573 huishoudings is by die opname betrek en 'n vraelys is by elk van die huishoudings deur middel van 'n onderhoud ingevul. Inligting oor 3 807 indiwidue is op hierdie wyse verkry.

4.2 BEVOLKINGSGROOTTE EN SAMESTELLING

Na raming was daar ongeveer 30 000 huishoudings in KwaNdebele. Die getal lede per huishouding in die ondersoekgroep was gemiddeld 6,6. Toegepas op die hele gebied beteken dit dus dat die bevolking van KwaNdebele ten tyde van die opname ongeveer 200 000 moes getel het. Soos in die meeste lande van die derde wêreld, is 'n groot persentasie van die bevolking jonger as 15 jaar. Die opname toon 'n persentasie van 36,1 % vir KwaNdebele. Dit beteken dat ongeveer 72 000 van die inwoners tussen die ouderdomme van 0 - 14 jaar sal wees en dat die teoretiese skoolbevolking (6 - 15 jaar) op ongeveer 48 000 en die voorskoolse bevolking op ongeveer 24 000 geraam kan word. Getalle van hierdie omvang toon die eise wat aan onderwysvoorsiening gestel word en nog in die toekoms gestel sal word. Hierdie getalle maak geen voorsiening vir verdere immigrasie in KwaNdebele nie.

Ten spyte van die groot eise wat aan onderwysvoorsiening gestel word, gaan groot getalle van die kinders skool (vgl. tabel 2.7) en is die onderwyspeil van die kinders reeds aansienlik hoër as dié van hul ouers.

4.3 BOERDERY-AKTIWITEITE

Boerdery-aktiwiteite in KwaNdebele is beperk. Slegs 3,8 % van die ondersoekgroep het oor landbougrond beskik wat grotendeels (80 %) vyf of minder hektaar was. Hierdie lande word op baie beperkte skaal bewerk.

Die meeste huisgesinne woon op erwe wat dus tuinboubedrywighede toelaat. Ongeveer 11 % van die ondersoekgroep het hierdie kans benut en groente gekweek.

Die mate waarin landbouproduksie die lewenstandaard van mense kan verhoog, moet nie onderskat word nie en dat daar geleenthede in dié verband in KwaNdebele bestaan, is duidelik.

4.4 ARBEIDSITUASIE

4.4.1 *Werkendes*

Anders as in baie ander Afrikastate waar die grootste deel van die ekonomies aktiewe bevolking steeds 'n vorm van bestaansboerdery beoefen, is die oorgrote meerderheid van die werkende mans in KwaNdebele by die gewone geld-ekonomie ingeskakel en verkoop hulle hul arbeid. Van hierdie werkendes werk 8 % binne die gebied en die res daarbuite. Die PWV-gebied (73 %) en Witbank en Middelburg (15 %) is die belangrikste areas waar die mans wat buite die gebiede werk, werk vind. Van die manlike werkers wat buite die gebied werk, pendel 18 % op 'n daaglikse basis en 14 % keer weekliks terug. Daar is egter 'n groot groep (49 %) wat 'n maand of langer van hul huise afwesig is.

4.4.2 *Nie-werkendes*

Werkloosheid onder mans word op 14 % en onder vroue op 19 % geraam. Met die nie-werkende mans en vroue wat gedurende die ondersoek tuis aangetref is, is verdere onderhoude gevoer.

(a) Werkvoorkeure en -afkere

Die nie-werkendes was normaalweg in terme van kwalifikasie en ervaring heel realisties in hul werksvoorkeure. Meesal is 'n werk verkies omdat hulle ervaring daarin gehad het. Gebrek aan werkgeleenthede eerder as onrealistiese beroepsverwagtinge kan as een van die oorsake van werkloosheid beskou word.

(b) Houding teenoor harde fisiese laevlak arbeid

Die nie-werkendes het aangedui dat hulle nie juis 'n voorkeur aan dié soort arbeid sal gee nie. Onder die mans was daar egter 16 (23,5 %) en onder vroue 34 (37,3 %) wat aangetoon het dat hulle enige werk sal doen. 'n Aansienlike persentasie vroue sowel as mans het ook aangedui dat hulle gewillig is om deel te neem aan infrastruktuurprojekte soos die bou van paaie en damme. Al is die persentasies gegrond op relatief klein getalle, is hierdie gewilligheid prakties gedemonstreer in die ondersoek gedurende die bou van 'n waterretikulasieprojek op arbeidsintensiewe wyse (kyk Ehlers, 1981 vir volle besonderhede). Die lone wat hierdie persone verwag om te verdien kom ook geensins buitensporig voor nie. Mans verwag byvoorbeeld 'n mediaan maandelikse loon van R132 en vroue R92. Gedurende die waterretikulasiebou-werk waarna verwys is, is 'n voldoende arbeidsmag gewerf teen 'n maandelikse loon van R65 vir mans en R60 vir vroue. Dit wil dus voorkom asof dit heeltemal moontlik is om infrastruktuurprojekte op arbeidsintensiewe wyses ekonomies aan te pak.

4.5 SLOTOPMERKINGS

'n Studie van hierdie aard lei nie tot veel besondere gevolgtrekkings of aanbevelings nie. Dit bied basiese data wat vir beplanningsdoeleindes, byvoorbeeld onderwys, nodig is. Die studie het 'n goeie mate van gesigsgeldigheid ten opsigte van bevolkingsamestelling en toon dat steekproefopnames van hierdie aard 'n bruikbare en relatief goedkoop metode is om sodanige data in te samel. Veral vir vinnig groeiende areas is sodanige opnames noodsaaklik. Indien die opnames gereeld onderneem word, kan verskillende aspekte natuurlik ondersoek word. Dié soort opname sou ook doeltreffende streeksinligting kon lewer.

Die studie bied 'n beeld van die werkende en nie-werkende inwoner van KwaNdebele. Pendelary is uit die aard van die saak groot in omvang en byna 50 % van die gesinshoofde is gewoonlik 'n maand of langer van die huis afwesig. Die beplande ontwikkeling te Bronkhorstspruit behoort hierdie situasie grootliks te verbeter.

Die opname toon die hoë mate waarin KwaNdebele aangewese is op die uitvoer van arbeid en dat KwaNdebele nie aan sy groeiende bevolking binne 'n formele ekonomiese stelsel werk sal kan voorsien nie. Die opname toon dat 'n arbeidsmag vir harde fisiese arbeid in KwaNdebele gewerf sal kan word. Die ontwikkeling van die infrastruktuur deur middel van arbeidsintensiewe metodes is dus 'n baie besliste praktiese moontlikheid. Geen ontwikkelingswerk behoort op kapitaalintensiewe wyses aangepak te word voordat 'n kostevoordeelstudie nie kan aantoon dat die kapitaalintensiewe metodes soveel goedkoper is dat dit die voordele van die arbeidsintensiewe metodes uitkanselleer nie.

Indien 'n arbeidsmag teen 'n ekonomiese loon vir ontwikkelingsprojekte gewerf kan word, beteken dit ook 'n groter mate van gemeenskapsbetrokkenheid by sodanige projekte. 'n Doelbewuste poging in hierdie rigting behoort ook deur navorsing begelei te word. Hierdie navorsing sal klem op die volgende moet lê:

(a) Navorsing oor arbeidsintesiewe tegnieke vir die bou van byvoorbeeld damme en paaie, ook dié met 'n permanente bedekking, en

(b) navorsing oor die bestuur en administrasie van groot arbeidsmagte.

Die opname toon duidelik dat die inwoners van KwaNdebele nie besef in watter mate die landbou kan bydra tot die verhoging van hul lewenspeil nie. Ook gebruik van toepaslike tegnologie en die aanvaarding of verwerping daarvan verdien die ernstige aandag van navorsers.

RAAD VIR GEESTESWETENSKAPLIKE NAVORSING
INSTITUUT VIR MANNEKRAGNAVORSING

PROJEK M135

KWANDEBELE - ONTWIKKELINGSTUDIE

Kantoorgebruik

Veldwerker : ....

Perseel : ....

Veldwerker/Vraelys 1-4

Getal mense in huishouding: ...... ☐☐

Distrik/Dorp 5-6

Getal huishoudings op perseel. . 7

	Verwantskap aan hoof	Ouderdom in jare	Hoogste standerd geslaag	Voorskoolse kind	Skoolgaande ouderdom: Gaan nie skool nie	Skoolgaande ouderdom: Gaan skool	Werkendes: 5 vol dae per week	Werkendes: Minder as 5 dae per week	Werklose	Kantoorgebruik
Mans										
01				1	2	3	4	5	6	8-14
02				1	2	3	4	5	6	15-21
03				1	2	3	4	5	6	22-28
04				1	2	3	4	5	6	29-35
05				1	2	3	4	5	6	36-42
06				1	2	3	4	5	6	43-49
07				1	2	3	4	5	6	50-56
										M 1 3 5 1 76-80
Vroue										1-4
08				1	2	3	4	5	6	5-11
09				1	2	3	4	5	6	12-18
10				1	2	3	4	5	6	19-25
11				1	2	3	4	5	6	26-32
12				1	2	3	4	5	6	33-39
13				1	2	3	4	5	6	40-46
14				1	2	3	4	5	6	47-53
1	2	3	4	5	6.1	6.2	7.1	7.2	8	

☐ Kolomnommer verwys Handleiding vir veldwerker.

Algemene inligting

Kantoorgebruik

1 Hoeveel jaar woon die huisgesin al in KwaNdebele? ☐☐ 54-55

(Veldwerker: Indien korter as 5 jaar, beantwoord vraag 2 en 3)

2 Van waar af het die gesin verhuis?

- Blanke dorpsgebied 1
- Blanke plattelandse gebied 2
- Lebowa 3
- Bophuthatswana 4
- Ander 5

☐ 56

3 Om watter redes het die gesin besluit om na KwaNdebele te verhuis?

....

.... ☐☐ 57-58

4 Het die gesin landbougrond in KwaNdebele om te bewerk? (erf uitgesluit)

Ja 1 Nee 2 ☐ 59

5 Indien wel, hoe groot is die grond?

.... ☐ 60

6 Is die grond die afgelope seisoen bewerk? Ja 1 Nee 2 ☐ 61

7 Indien ja, watter gewasse is gekweek?

.... ☐☐ 62-63

8 Indien mielies gekweek is:

8.1 hoe is dit geoes? ....

.... ☐ 64

8.2 wat is met die stronke gedoen?

....

.... ☐ 65

8.3 op watter manier is die mielies opgeberg?

.... ☐ 66

9 Kweek die gesin enige groente op hul erf en om die huis?

Ja 1 Nee 2 ☐ 67

10 Indien wel, watter soorte groente word gekweek?

....

.... ☐☐ 68-69

11 Word die groente uitsluitlik gekweek vir -

- Eie gebruik 1
- Verkoop 2
- Albei 3

☐ 70

12 Word gebruik gemaak van kompos en/of (kraal)mis?

Ja 1 Nee 2 ☐ 71

(Vervolg)

Kantoor=gebruik

13 Word die groente in die tuin natgegooi? Ja [1] Nee [2] — 72

14 Indien ja, hoe word die groentetuin nat gegooi?

.... — 73

M 1 3 5 2 — 76-80

1-4

15 Hoeveel van die volgende diere besit die gesin?

Beeste	[ ][ ]	5-6
Bokke	[ ][ ]	7-8
Skape	[ ][ ]	9-10
Varke	[ ][ ]	11-12
Hoenders	[ ][ ]	13-14

16 Word die hoenders op hok gehou? Ja [1] Nee [2] — 15

Kantoor=gebruik

17 Dra jy enige kennis van die skemahuisies in Valschfontein - dié met die sonverwarmer op die dak?

- Weet niks daarvan nie [1]
- Het nog net daarvan gehoor [2]
- Het dit al gesien [3]
- Woon in een [4]

— 16

18 Dink jy die huisies sal lekker woon? Ja [1] Nee [2] — 17

19 Hoekom dink jy so? ....

.... — 18-19

20 Waarmee maak jy vuur om kos te kook?

.... — 20

Werkende mans en vroue

(Veldwerker): Verkeerde persone soos aangedui op bladsy 1 kolom 7.1 en 7.2).

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ][ ] — 21-22

1 Werk jy binne of buite KwaNdebele? Binne [1] Buite [2] — 23

2 Indien binne KwaNdebele - werk jy by: Regeringsdiens [1] Privaatsektor [2] — 24

3 Indien buite KwaNdebele, in watter dorp/distrik werk jy? .... — 25

4 Hoe dikwels keer jy terug huistoe hier in KwaNdebele?

Daagliks	1	Drie-weekliks	4	Drie-maandeliks	7
Weekliks	2	Maandeliks	5	Meer as 3-maandeliks	8
Twee-weekliks	3	Twee-maandeliks	6		

— 26

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ][ ] — 27-28

1 Werk jy binne of buite KwaNdebele? Binne [1] Buite [2] — 29

2 Indien binne KwaNdebele, werk jy by: Regeringsdiens [1] Privaatsektor [2] — 30

3 Indien buite KwaNdebele, in watter dorp/distrik werk jy? .... — 31

4 Hoe dikwels keer jy terug huistoe hier in KwaNdebele?

Daagliks	1	Drie-weekliks	4	Drie-maandeliks	7
Weekliks	2	Maandeliks	5	Meer as 3-maandeliks	8
Twee-weekliks	3	Twee-maandeliks	6		

— 32

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ][ ] — 33-34

1 Werk jy binne of buite KwaNdebele? Binne [1] Buite [2] — 35

2 Indien binne KwaNdebele, werk jy by: Regeringsdiens [1] Privaatsektor [2] — 36

3 Indien buite KwaNdebele, in watter dorp/distrik werk jy? .... — 37

4 Hoe dikwels keer jy terug huistoe hier in KwaNdebele?

Daagliks	1	Drie-weekliks	4	Drie-maandeliks	7
Weekliks	2	Maandeliks	5	Meer as 3-maandeliks	8
Twee-weekliks	3	Twee-maandeliks	6		

— 38

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ][ ] — 39-40

1 Werk jy binne of buite KwaNdebele? Binne [1] Buite [2] — 41

2 Indien binne KwaNdebele werk jy by: Regeringsdiens [1] Privaatsektor [2] — 42

3 Indien buite KwaNdebele, in watter dorp/distrik werk jy? .... — 43

4 Hoe dikwels keer jy terug huistoe hier in KwaNdebele?

Daagliks	1	Drie-weekliks	4	Drie-maandeliks	7
Weekliks	2	Maandeliks	5	Meer as 3-maandeliks	8
Twee-weekliks	3	Twee-maandeliks	6		

— 44

Kantoor= gebruik

Werklose mans en vroue

(Veldwerker: Werklose persone soos aangedui op bladsy 1, kolom 8)

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ] [ ] 45-46

1 Hoelank is jy nou sonder werk? .... jaar .... maande .... weke 47-

2 Het jy al gedurende hierdie tyd werk gesoek? Ja [1] Nee [2] 50

3 Indien nee, (1) Hoekom het jy nog nie werk gesoek nie?

.... 51

(2) Wanneer gaan jy begin werk soek?

.... 52

4 Indien ja, in watter dorp of distrik het hy werk gesoek? 53

5 Watter soort werk het hy laas gedoen? Nog nooit gewerk nie [1] 54

6 Hoekom is jy weg by daardie werk? Nog nooit gewerk nie? [1] 55

7 Is daar 'n tyd in die jaar wat jy nie wil werk nie? Ja [1] Nee [2] 56

8 Indien ja, watter tyd? 57

9 Watter soort werk sal jy die graagste wil doen? 58

10 Hoekom sê jy so? 59

11 Watter soort werk wil jy nie doen nie? ....

.... 60

12 Hoekom sê jy so? 61

13 Sal jy onder in 'n myn gaan werk?

1 Ja, sonder voorbehoude [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Glad nie - al betaal hulle ook baie [4] 62

14 As jy sê jy wil glad nie onder in die myn werk nie, hoekom nie? 63

.... 64

15 Hoeveel geld sal jy per maand wil hê om onder in die myn te werk? 65

16 Die paaie in die plek is sleg. As hulle vir jou sê jy kan gaan pad maak met pik, graaf en kruiwa, sal jy daar gaan werk?

1 Ja [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Glad nie - al betaal hulle ook goed [4] 66

17 As jy sê nee glad nie - hoekom sê jy so? 67

18 Hoeveel geld sal jy wil hê vir die soort werk per maand? 68

19 As hulle vir jou sê: hier buite in die veld wil ons 'n dam maak met pik en graaf, sal jy daar gaan werk?

1 Ja [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Nee glad nie - al betaal hulle ook goed [4] 69

20 Indien hulle vir jou 'n groot masjien gee om mee te werk, sal jy dan daar gaan werk?

Ja [1] Nee [2] 70

21 Hoeveel geld sal jy per maand wil hê vir hierdie soort werk? 71

22 Wat doen jy nou deur die dag? ....

.... 72

23 Veldwerker: Waarvan is die wooneenheid hoofsaaklik gebou?

Modderklei (tradisionele tipe) [1]
Bakstene [2]
Sink/Hout/Pale [3] 73

24 Hoeveel vertrekke het die woning? [1] [2] [3] [4] [5+] 74

[M] [1] [3] [5] [3] 76-80

Kantoorgebruik [ ][ ][ ][ ] 1-

Werklose mans en vroue

(Veldwerker: Werklose persone soos aangedui op bladsy 1, kolom 8)

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ][ ] 5-

1 Hoelank is jy nou sonder werk? .... jaar .... maande .... weke 7-

2 Het jy al gedurende hierdie tyd werk gesoek? Ja [1] Nee [2] 10

3 Indien nee, (1) Hoekom het jy nog nie werk gesoek nie?

.... 11

(2) Wanneer gaan jy begin werk soek?

.... 12

4 Indien ja, in watter dorp of distrik het hy werk gesoek? 13

5 Watter soort werk het hy laas gedoen? Nog nooit gewerk nie [1] 14

6 Hoekom is jy weg by daardie werk? Nog nooit gewerk nie? [1] 15

7 Is daar 'n tyd in die jaar wat jy nie wil werk nie? Ja [1] Nee [2] 16

8 Indien ja, watter tyd? 17

9 Watter soort werk sal jy die graagste wil doen? 18

10 Hoekom sê jy so? 19

11 Watter soort werk wil jy nie doen nie? ....

.... 20

12 Hoekom sê jy so? 21

13 Sal jy onder in 'n myn gaan werk?
1 Ja, sonder voorbehoude [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3] 22
4 Glad nie - al betaal hulle ook baie [4]

14 As jy sê jy wil glad nie onder in die myn werk nie, hoekom nie? 23

.... 24

15 Hoeveel geld sal jy per maand wil hê om onder in die myn te werk? 25

16 Die paaie in die plek is sleg. As hulle vir jou sê jy kan gaan pad maak met pik, graaf en kruiwa, sal jy daar gaan werk?
1 Ja [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Glad nie - al betaal hulle ook goed [4] 26

17 As jy sê nee glad nie - hoekom sê jy so? 27

18 Hoeveel geld sal jy wil hê vir die soort werk per maand? 28

19 As hulle vir jou sê: hier buite in die veld wil ons 'n dam maak met pik en graaf, sal jy daar gaan werk?
1 Ja [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Nee glad nie - al betaal hulle ook goed [4] 29

20 Indien hulle vir jou 'n groot masjien gee om mee te werk, sal jy dan daar gaan werk?
Ja [1] Nee [2] 30

21 Hoeveel geld sal jy per maand wil hê vir hierdie soort werk? 31

22 Wat doen jy nou deur die dag? ....

.... 32

Werklose mans en vroue. | Kantoorgebruik

(Veldwerker: Werklose persone soos aangedui op bladsy 1, kolom 8)

Gebruik nommer toegeken aan persoon in kolom 1, bladsy 1 [ ][ ] — 34-35

1 Hoelank is jy nou sonder werk? .... jaar .... maande .... weke — 36-3

2 Het jy al gedurende hierdie tyd werk gesoek? Ja [1] Nee [2] — 39

3 Indien nee, (1) Hoekom het jy nog nie werk gesoek nie?

.... — 40

(2) Wanneer gaan jy begin werk soek?

.... — 41

4 Indien ja, in watter dorp of distrik het hy werk gesoek? .... — 42

5 Watter soort werk het hy laas gedoen? Nog nooit gewerk nie [1] .... — 43

6 Hoekom is jy weg by daardie werk? Nog nooit gewerk nie? [1] .... — 44

7 Is daar 'n tyd in die jaar wat jy nie wil werk nie? Ja [1] Nee [2] — 45

8 Indien ja, watter tyd? .... — 46

9 Watter soort werk sal jy die graagste wil doen? .... — 47

10 Hoekom sê jy so? .... — 48

11 Watter soort werk wil jy nie doen nie? ....

.... — 49

12 Hoekom sê jy so? .... — 50

13 Sal jy onder in 'n myn gaan werk?

1 Ja, sonder voorbehoude [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Glad nie - al betaal hulle ook baie [4] — 51

14 As jy sê jy wil glad nie onder in die myn werk nie, hoekom nie? .... — 52

.... — 53

15 Hoeveel geld sal jy per maand wil hê om onder in die myn te werk? .... — 54

16 Die paaie in die plek is sleg. As hulle vir jou sê jy kan gaan pad maak met pik, graaf en kruiwa, sal jy daar gaan werk?

1 Ja [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Glad nie - al betaal hulle ook goed [4] — 55

17 As jy sê nee glad nie - hoekom sê jy so? .... — 56

18 Hoeveel geld sal jy wil hê vir die soort werk per maand? .... — 57

19 As hulle vir jou sê: hier buite in die veld wil ons 'n dam maak met pik en graaf, sal jy daar gaan werk?

1 Ja [1]
2 As hulle goed betaal [2]
3 Net as ek baie hongerly [3]
4 Nee glad nie - al betaal hulle ook goed [4] — 58

20 Indien hulle vir jou 'n groot masjien gee om mee te werk, sal jy dan daar gaan werk?

Ja [1] Nee [2] — 59

21 Hoeveel geld sal jy per maand wil hê vir hierdie soort werk? .... — 60

22 Wat doen jy nou deur die dag? ....

.... — 61

M 1 3 5 4 — 76-80

BRONNELYS

1. EHLERS, J.H. *Infrastruktuurskepping met behulp van Arbeidsintensiewe metodes in KwaNdebele.* (MN-89) Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, 1981.

2 LIGTHELM, A. 'n Perspektief op die Basiese-behoefte ("Basic Needs") - benadering tot ontwikkeling. *Ontwikkelingstudies Suider Afrika* 3 (3) Pretoria: BENSO

3 LISK, F.A.N. Popular participation in basic needs - oriented development planning. *Labour and Society*, 6 (1), January - March 1981.

4 SINGER, H. *Technologies for Basic Needs.* Geneva: ILO, 1977.

5 STEENEKAMP, J.J.A. *Inkomste- en bestedingspatrone van Swart huishoudings in KwaNdebele.* UNISA, Buro vir Marknavorsing, November 1979.

6. TERBLANCHE, S.S. *An analysis of the macro manpower demand and supply situation (1977 to 1987) in the RSA: aid to manpower planning at organizational level.* (MM-83) Pretoria: HSRC, 1981.

7 VAN WYK, L.A. Soeklig op die huidige wêreldekonomie. Die wêreld in oënskou. *Maandblad vir Aktuele Aangeleenthede.* P.U. vir CHO, Sentrum vir Internasionale Politiek, April 1981.

RGN-PUBLIKASIELYS

'n Volledige lys van RGN-publikasies of 'n lys van publikasies van 'n besondere instituut van die RGN kan van die President van die Raad verkry word.

R G N | H S R C
BIBLIOTEEK | LIBRARY

RAAD VIR GEESTESWETENSKAPLIKE NAVORSING
HUMAN SCIENCES RESEARCH COUNCIL

President	Dr. J.G. Garbers	President
Vise-presidente	Dr. P. Smit, Prof. D.J. Stoker, Dr. J.C. van der Walt, Dr. J.D. Venter	Vice-Presidents
Direkteur: Administrasie	J.G.G. Gräbe	Director: Administration
Skakelhoof	Dr. M.J. Bekker	Chief PRO

Funksies van die RGN

Die RGN onderneem, bevorder, ondersteun en koördineer navorsing op die gebied van die geesteswetenskappe, bepaal navorsingsprioriteite, versprei die resultate van geesteswetenskaplike navorsing, bevorder en evalueer die implementering van die resultate van navorsing, stimuleer die opleiding van navorsers, stel die volle spektrum van dissiplines in die geesteswetenskappe ten diens van die inwoners van die RSA en bevorder die wetenskap in die breë.

Institute

Instituut vir Geskiedenisnavorsing (IGN)

Instituut vir Kommunikasienavorsing (IKOMM)

Instituut vir Mannekragnavorsing (IMAN)

Instituut vir Navorsingsontwikkeling (INO)

Instituut vir Opvoedkundige Navorsing (ION)

Instituut vir Psigologiese en Edumetriese Navorsing (IPEN)

Instituut vir Sosiologiese en Demografiese Navorsing (ISODEM)

Instituut vir Statistiese Navorsing (ISN)

Instituut vir Taal- en Kunstenavorsing (INTAK)

Buro vir Ondersteunende Navorsingsdienste (BOND)

Administrasie

Hoofkantoor

Privaatsak X41, Pretoria 0001
Republiek van Suid-Afrika
Telegramme RAGEN
Tel. (012) 28-3944
Teleks 3-0893

Streekkantore

Windhoek, Posbus 23050, Windhoek 9100
Tel. (061) 3-1233

Wes-Kaap, Privaatsak 40, Parow 7530
Tel. (021) 92-1026

Natal, Posbus 508, Durban 4000
Tel. (031) 31-6926

Functions of the HSRC

The HSRC undertakes, promotes, supports and co-ordinates research in the field of the human sciences. It also determines research priorities, disseminates the findings of human sciences research, promotes and evaluates the implementation of research findings, stimulates the training of researchers, places the full spectrum of human sciences disciplines at the service of the inhabitants of the RSA and promotes science in general.

Institutes

Institute for Communication Research (ICOMM)

Institute for Educational Research (IER)

Institute for Historical Research (IHR)

Institute for Manpower Research (IMAN)

Institute for Psychological and Edumetric Research (IPER)

Institute for Research Development (IRD)

Institute for Research into Language and the Arts (IRLA)

Institute for Sociological and Demographic Research (ISODEM)

Institute for Statistical Research (ISR)

Bureau for Research Support Services (BRSS)

Administration

Head office

Private Bag X41, Pretoria 0001
Republic of South Africa
Telegrams RAGEN
Tel. (012) 28-3944
Telex 3-0893

Regional offices

Windhoek, P.O. Box 23050, Windhoek 9100
Tel. (061) 3-1233

Western Cape, Private Bag 40, Parow 7530
Tel. (021) 92-1026

Natal, P.O. Box 508, Durban 4000
Tel. (031) 31-6926

ISBN 0 86965 969 3